

O CONCELLO DO CORGO: UNHA PRIMEIRA ACHEGA Á SÚA ORIXE. DAS XURISDICIÓNS DE ADAI, ARXEMIL E MANÁN DE ARRIBA AO CONCELLO CONSTITUCIONAL DA «VILLA Y PUEBLA DE ADAY¹».

García-Gabilán Sangil, Marco A.

Licenciado en Dereito. Funcionario de Administración local con Habilitación de carácter Nacional. Secretario do Concello do Corgo

Ao meu tío avó, o doutor en Medicina, D. Pascual García-Gabilán Ferreiro, entusiasta colaborador na revista Maruxa na Compostela universitaria de comezos do século XX.

A Ana Pardo Valdés, a Ana Catalina, a Julio Ildefonso e a Izzy.

ABSTRACT

After the approval of the Spanish Constitution of 1812, the people had to govern themselves through their town council. However, its formation was not easy due to the repeal of the Constitution by Fernando VII.

This article is a first contribution on the formation of the City council of La Villa y Puebla de Aday, immediate predecessor of the current Corgo town hall.

RESUMO

Despois da aprobación da Constitución española de 1812, os pobos tiñan que gobernarse por medio dos concellos. Sin embargo, a formación destes non foi doada debido á derogación da Constitución por Fernando VII.

Este artigo é unha primeira contribución sobre a formación do Concello de «la Villa y Puebla de Aday», antecedente do actual do Corgo.

1 LIMIAR

Este artigo pretende relatar como e cando se orixinou o actual concello do Corgo desde os comezos do século XIX, en concreto a partir da primeira Constitución española aprobada polas Cortes o 19 de marzo de 1812.

Desgraciadamente, moi poucas noticias escritas son as que se conservan dos primeiros andares

do noso primeiro concello constitucional: no arquivo municipal só atopamos as actas dos seus «ayuntamientos» desde 1840, de onde tomamos a preciosa denominación que figura no título deste modesto e nada doado traballo. Polo tanto, descoñecemos cando se constituíu por primeira vez, que número de habitantes tiña nese momento, cal era a súa superficie, cales as freguesías que o integraban, por onde ían o seus límites territoriais, como era a súa organización interna, e, en definitiva, quen foron os seus primeiros alcaldes, rexedores, procuradores síndicos, secretarios, o seu orzamento, etc.

Pero non por iso quedamos orfos de todo, xa que a diferente normativa da época, as numerosas «ordenes circuladas» do Xefe Político Superior de Galicia, e as diversas instrucións acordadas polas Cortes Xerais para o novo modelo territorial implantado pola Constitución de Cádiz, nestos «reinos de las Españas», como se titulaba Fernando VII, permitíranos acadar unha idea do primeiro concello constitucional de Adai ou «Villa y Puebla de Aday», que, loxicamente, non se pode separar da constitución doutros municipios. Contaremos, ademais, coas aportacións de Fariña Jamardo no seu traballo sobre os concellos galegos, que deron como froito a obra titulada «Os concellos galegos. Parte xeral» e «Os concellos galegos. Parte especial» e cos documentos anteriores a 1812, referentes a unha organización territorial diferente, que recollen as operacións realizadas para unhas finalidades distintas á formación destes novos institutos (os concellos). Referímonos ao establecemento da única contribución (Catastro de Ensenada) e a elaboración/revisión do censo de poboación (Censo de Floridablanca). Por iso, resúltannos

¹O nome de «Villa y Puebla de Aday» figura no encabezamento do libro actas do «ayuntamiento» de 1840 e tamén no libro de respostas Xerais do Catastro do Marqués de Ensenada.

imprescindibles para coñecer, cunha certa aproximación, e como primeira achega, cal era a situación anterior á vixencia da Constitución de 1812.

2 OS ANTECEDENTES DO CONCELLO DA «VILLA Y PUEBLA DE ADAY»

2.1 Introducción

Parece oportuno, antes de chegar ao miúdo, facer unha pequena síntese da organización territorial de Galicia que se mantivo, practicamente, ata a entrada do século XIX, e que foi mudando como consecuencia da aprobación da Constitución de 1812 e das leis e reais decretos posteriores, que pretenderon acadar unha organización do territorio máis coherente e operativa, aínda que subordinada ao poder central.

Segundo Río Barja², Galicia, durante o Antigo Réxime, era unha das trinta e unha Intendencias en que se organizaba territorialmente España. No Censo de Floridablanca aparece como unha provincia (Reino), que estaba baixo a autoridade dun Intendente, e que á súa vez subdividíase en sete «provincias», como ámbitos territoriais de representación na Xunta Superior do Reino das sete principais cidades galegas. Estas «provincias» estaban organizadas en xurisdicións e coutos.

Nese período Pegerto Saavedra³ distingue, na división do territorio galego, catro comunidades diferentes que convivían entre si: as xurisdicións e coutos, os partidos fiscais, as parroquias e as aldeas. Os dous primeiros, de tipo señorial, e o terceiro de tipo fiscal, dos que se servía o poder real para o reparto de impostos e o sorteo de quintas.

As xurisdicións e coutos eran administrados por un xuíz e meiriño que se encargaba do goberno político e económico, do mantemento da moral pública e entendía de asuntos de natureza xudicial

en primeira instancia, e que era nomeado polo señor xurisdiccional. Este -que ben podía ser tanto un nobre titulado, un mosteiro, ou a Igrexa, como un fidalgo ou un enriquecido- nomeaba tamén ao escribán de número e aos mordomos. Aínda que non se pode xeneralizar xa que hai grandes diferenzas entre unhas e outras xurisdicións en canto ao nomeamento destes cargos⁴.

No período constitucional serán estas xurisdicións e coutos o punto de partida para a formación dos municipios, como nova forma de organización territorial. Así podemos afirmalo para o municipio que estamos analizando.

En efecto, á vista das diferentes freguesías que actualmente integran o actual Concello do Corgo, pódese afirmar que este ten a súa orixe máis inmediata nas antigas Xurisdicións de Adai, Arxemil, Manán de Arriba, San Fiz e o couto de Gomeán, que estiveron «operativas» para o «civil, criminal y de realengo»⁵ ata a entrada en vigor da Constitución de Cádiz, e que rexurdiron de novo durante os tres períodos en que esta estivo derogada⁶. Referímonos a que o actual termo municipal do Corgo abrangue a maioría das freguesías que compuñan cada unha das citadas xurisdicións, con algunhas variacións. Alomenos, das trinta parroquias da Xurisdición da «Villa y Puebla de Aday», vinte e dúas pertencen na actualidade ao termo municipal do Corgo. Por iso, hoxe podemos entender a información que, o 2 de outubro de 1876, deu D. Antonio Bande, alcalde segundo constitucional do Concello do Corgo, no que afirmaba que desde antigo a alcaldía do Corgo coñecía polo nome de «jurisdicción de Aday»⁷.

²RÍO BARJA, FX. "Cartografía Xurisdiccional de Galicia no Século XVIII". Consello da Cultura Galega

³SAAVEDRA, P.: "Demarcación, topónimos, papeis, memoria. Sobre a división e control do territorio na Galicia Moderna". Discurso lido o 14 de setembro de 2013 na Real Academia Galega.

⁴SAAVEDRA, P.: «Economía, Política y Sociedad en Galicia. La provincia de Mondoñedo». Servicio Central de Publicaciones (Consellería de Presidencia). Xunta de Galicia (páx. 487 e ss).

⁵AGS, DGR, 1RE, 1056,7: Así o expresa nalguna das actas incluídas nas operacións de comprobación das operacións do establecemento da Única Contribución, neste caso referida á xurisdición de Arxemil.

⁶A Constitución gaditana estivo vixente en tres curtos períodos: de 19 de marzo de 1812 a 4 de maio de 1814; de 10 de marzo de 1820 a 1 de outubro de 1823 e de 13 de agosto de 1836 ata o 18 de xuño de 1837.

⁷GARCIA-GABILAN SANGIL, M.A.: "O deslinde municipal entre os concellos do Corgo e Láncara". Revista CORGA, nº 8 do 2021.

O documento no que contén esta información consérvase no Archivo Histórico Nacional, coa sinatura_Tinta_Lugo 10 N 16, que literalmente di: «Llevando desde antiguo este distrito el nombre de jurisdicción de Aday, por la segregación de algunos pueblos, y la unión de otros a su término municipal, se le ha dado el nombre de Alcaldía de Corgo, por cuanto la parroquia de San Juan del Corgo, de que toma el nombre, se halla en el centro de su término. Es el único sello de alcaldía que hace veintiocho años, poco más o menos se viene usando».

Se a finalidade deste traballo é dar unha primeira noticia do concello da «Villa y Puebla de Aday» -antecedente do actual do Corgo-, cómpre ter en conta os elementos que conforman un ente de natureza territorial, como son os municipios: a poboación, o territorio e a súa organización. Sería a poboación un dos elementos determinantes para formar «ayuntamiento» constitucional. Ao longo deste traballo intentaremos concretar cada un deles.

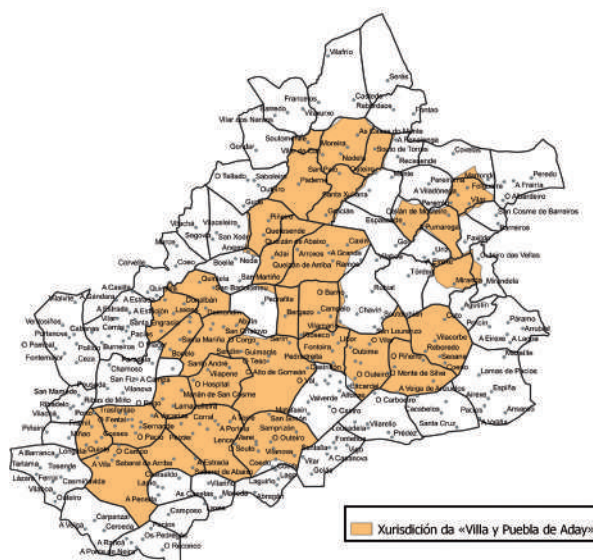
2.2 A Xurisdición da «Villa y Puebla de Aday»

Segundo o Censo de Floridablanca esta xurisdición estaba integrada por trinta freguesías. Se ben todas estas non conformaban un só «termo», senón dous ámbitos territoriais descontinuos. Por unha banda, un «termo ou distrito», por chamarlle así, estaba integrado polas seguintes parroquias que se citan, relacionadas de norte a sur e de oeste a leste: San Salvador de Soutomerille, Santa María de Moreira, Santo Tomé de Souto de Torres, San Paio de Arcos; Santo Estevo de Paderne, Santa María de Piñeiro, Santiago de Adai, Santa María de Queizán, San Bartolo de Chamoso, Santiago de Laxosa, Santa Mariña de Cabreiros, San Cristovo de Chamoso, San Pedro de Bergazo, San Xulián de Campelo, San Martiño de Folgosa, San Xoán do Corgo, O Salvador de Castrillón, Santa María de Franqueán, Santo Estevo de Folgosa, San Cosme de Manán, Santo André de Chamoso, San Pedro de Farnadeiros, Santa Catarina de Anseán, Santa Olalla de Quinte, Santa María Madalena de Sabarei, Santa María de Marei e Santo Estevo de Farnadeiros, o que fan un total de 27 freguesías; e por outra banda, outro ámbito territorial integrado polas parroquias de Santiago de Espasande, San Pedro de Cellán e Santiago de Miranda. Este «termo» estaba separado do anterior por algunha das parroquias que estaban integradas na Xurisdición de Castroverde (Santa María do Monte, Santa María Madalena de Goi, Santa María de Uriz, Santo Tomé de Tórdea). Sen dúbida algunha, o lector atento percatarase de que algunhas destas

parroquias non pertencen ao actual concello do Corgo, senón ao límite de Castroverde.

O profesor Río Barja elaborou o mapa Xurisdiccional de Galicia⁸, baseándose na información contida no Censo de Floridablanca e no Catastro de Ensenada, e foi quen de medir a superficie de cada unha das súas xurisdicións e coutos, delimitando o seu termo.

Segundo os seus cálculos a Xurisdición da Adai acadaba os 115,625 km², unha superficie considerable tendo en conta que había numerosas xurisdicións e coutos en Galicia de menor extensión. Así podemos afirmar que, das 178 xurisdicións e coutos que abranguía a antiga provincia de Lugo, a xurisdición da «Villa y Puebla de Aday» ocupaba o lugar décimo oitavo en extensión, tralas de Brón -Burón-, (529 km²), Lugo (501,375 km²), Vilalba (426,875 km²), Deza (368,25 km²), Pobra de Brollón (273,500 km²), Navia de Suarna (236,875 km²), Cervantes (229,14 km²), Samos (219,125 km²), Ulloa (176,25 km²), Castro de Rei (172 km²), Camba (157,75 km²), Chantada (157 km²), Meira (135,75 km²), Outeiro de Rei (130,875 km²), Monterroso (126,625 km²) e San Xoán (120,500 km²).

Plano da antiga Xurisdición da «Villa y Puebla de Aday», segundo o Censo de Floridablanca, elaborado polo enxeñeiro Carlos Escudero Roldós

⁸RÍO BARJA, F.X: "Cartografía Xurisdiccional de Galicia no século XVIII". Consello da Cultura Galega. Santiago 1990, páxina 112

Entre febreiro e abril de 1753 recompilouse a diferente información para o estudo do establecemento da Real Única Contribución. As operacións realizáronse diante do Intendente General de Galicia na cidade e provincia de Lugo e da «Real Junta de la Única Contribución», D. Rafael Pardo Ribadeneyra Montenegro; o meiriño e «Justicia ordinaria», D. Juan Balcarce Neira e Osorio⁹ e o escribán da xurisdición, Juan Cedrón Balcarce.

Naquel tempo, as diferentes declaracións fixéronse no lugar de Serín, na freguesía de San Xoán do Corgo, aínda que, como veremos noutro lugar deste texto, a capitalidade da xurisdición e lugar onde se celebraban os seus concellos públicos non estaba nesta parroquia. A razón de que se celebrasen neste lugar as reunións dos veciños para as primeiras operacións do Catastro de Ensenada, puido ser debido a que o citado xuíz ordinario e meiriño era o señor do pazo do Corgo¹⁰, onde tiña a súa residencia, ubicado a escasa distancia de Serín, onde podería haber algunha construción da súa propiedade que servise de refuxio para os veciños ou mesmo un espazo do común.

Dos libros de «Respostas Xerais» do Catastro do Marqués de Ensenada das diferentes freguesías que integraban a Xurisdición de Adai, que se relacionan no cadro do Anexo I, obtivemos datos de interese para este traballo.

En todos os documentos consultados, lese no seu comezo que a comisión encargada dos traballos de recompilación de información: «(...) se halla practicando las operaciones de *esta jurisdicción de la Villa y Puebla de Aday y cotos de su circunferencia*(...)», o que nos serve para recalcar na súa denominación e na categoría de vila que se daba ao pobo de Adai.

Xa apuntamos que a poboación era un dos elementos fundamentais para formar

«ayuntamiento» constitucional. Cómpre, polo tanto, analizar como punto de partida que número de habitantes tiña a xurisdición obxecto do noso estudo nas datas nas que se formou o Catastro de Ensenada, xa que non fomos capaces de analizar censos de poboación posteriores¹¹. A falta doutra información, tomaremos como referencia a que se contén nas repostas á pregunta 16 do Interrogatorio Xeral do referido Catastro. Dos datos que estes documentos nos achegan de cada unha das freguesías que estaban integradas na Xurisdición da «Villa y Puebla de Aday», a poboación da xurisdición en 1753 acadaba os 3.211 habitantes. Para obter esta cifra aplicamos o factor de conversión de 5,3 habitantes -que Sobrado Correa¹² estableceu para o interior de Lugo-, ao número de veciños obtido das respostas xerais, é dicir, multiplicamos o número de veciños (que naqueles tempos eran 606, como se pode comprobar no Anexo I) por 5,3.

Para verificar este resultado utilizamos os expedientes de comprobación de bens, rendas e cargas do Catastro de Marqués de Ensenada de tres parroquias¹³, instruídos en 1762, resultando o mesmo factor de conversión para as de Laxosa e Fonteita e de 5,8 na de Arxemil. Se ben estas dúas derradeiras non pertencían á xurisdición que agora analizamos.

Na táboa contida no Anexo I descríbense polo miúdo, os datos referidos, obtidos do libro de

⁹ABUÍN ARIAS, J.: «Historia de Corgo»: D. Juan Antonio Alonso Cayetano Valcarce Neira e Osorio naceu o 1 de abril 1719 e finou o 6 de outubro de 1777, e segundo se deriva deste libro, este fidalgo era o señor do pazo do Corgo.

¹⁰Juan Antonio Cedrón e Valcárcel actuou como escribán de número da xurisdición da Vila e Pobo de Adai entre 1738 e 1774. Os seus protocolos consérvanse no AHPLU.

¹¹O censo español de Floridablanca executouse por orde comunicada por El-Rei a D. José Moñino e Redondo, conde de Floridablanca, primeiro Secretario de Estado e de Despacho no ano 1787. Pretendíase coñecer o estado da poboación repetindo a enumeración de xente que se fixera en 1768.

Na edición facsímile que manexamos, publicada en 1986, non contén información dos pobos que analizamos, senón un recento xeral, razón pola que utilizamos a información do número de veciños do Catastro de Ensenada coas correspondentes precaucións.

¹²SOBRADO CORREA, H. "Transformaciones agrarias, estrategias hereditarias y crecimiento demográfico en las tierras lucenses, 1750-1860". Obradoiro de Historia Moderna, 1998, nº 5.

También, REY MODIA, J. E PÁRAMO IGLESIAS, Mª B. "E responden. Análise das terras do Corgo a mediados do XIII a partir das respostas do catastro de Ensenada". Revista A Corga, nº 4 de 2013. Centro de Estudos do Corgo

¹³Santiago de Fonteita (AGS, DGR, 1RE, Nº 1034,5): naquel tempo esta parroquia tiña 21 veciños (número de casas con fume). Segundo o noso cómputo residían nela 118 habitantes, do que resulta unha media de 5,6 membros por fogar (excluído do cálculo o persoal eclesástico), que se aproxima ao coeficiente estándar de 5,3 membros por fogar antes referido.

-Santiago de Laxosa (AGS; DGR, 1RE, Nº 1040,8): tiña 30 veciños legos e 159 habitantes, do que resulta unha media de 5,3 membros por casa.

-San Pedro de Arxemil (AGS, DGR, 1RE, Nº 1019,10): esta freguesía tiña 21 veciños legos e 123 habitantes, do que resulta unha media de 5,8 veciños.

Esta media incrementábase se computamos os eclesiásticos. En Arxemil, por exemplo, nas casas dos curas residían un total de 13 persoas.

«Respostas Xerais» do Catastro do Marqués de Ensenada, con indicación da sinatura do Arquivo Histórico Provincial de Lugo. Como se pode ler no cadro referido, todas as freguesías pertencían a un señor xurisdiccional. Neste caso, a súa maioría eran da condesa de Lemos e Andrade (nobreza titulada), e nos menos dos casos, a particulares fidalgos, ou a persoas xurídicas, como á Encomenda de San Xoán de Portomarín ou ao Real Colexio de Meira de San Bernardo.

Por esta pertenza señorial, os veciños pagaban os trabucos e satisfacían as prestacións seguintes: vasalaxe, pedido¹⁴, traballos persoais e a luctuosa¹⁵ (aínda que esta prestación variaba algo dunha freguesía a outra), ademais de pagar a El-Rei os servizos ordinarios e extraordinarios, alcabalas e o diezmo aos párrocos, a algúns particulares, a algún arcedianato -como o de Nendo-, ao mosteiro de Samos ou mesmo a Igrexa Catedral de Santiago, segundo cada parroquia, polos produtos da terra, e variando dunhas freguesías a outras, tamén, polos cordeiros, cabritos, lá das ovelas ou polos leitóns.

Para facer fronte aos trabucos, nalgúnhas freguesías, os veciños subarrendaban tabernas a outro que a xestionaba, servindo a renda obtida para afrontar os pagos repartidos entre o común¹⁶.

Pero a diferenza do que sucede actualmente ou sucedeu na época constitucional de primeiros do XIX, en ningún caso estes trabucos poden ser considerados como unha fonte de ingresos para afrontar posibles gastos públicos da comunidade ou xurisdición. De feito, nas «Respostas Xerais» do Catastro do Marqués de Ensenada é coincidente á

que deron as diferentes freguesías da xurisdición, de que o común non ten gastos para o pago de salarios á Xustiza, Deputados, Festas do Corpus, empedrados, fontes, serventes, non existindo cargos de Xustiza que satisfacer. Porén, ao meiriño e xuíz ordinario, o citado D. Juan Balcarce Neira e Osorio, estímase unha utilidade de 300 reais de vellón anuais, polo seu exercicio¹⁷.

Dos expedientes de comprobación de bens, rendas e cargas das diferentes freguesías que integran a xurisdición, indícase que a Vila de Adai¹⁸ era a súa capital e o lugar onde se reunían os veciños das diferentes parroquias que a compoñían, agás algunha excepción, para tratar dos asuntos que lles afectaban. A modo de exemplo transcribimos o comezo da seguinte acta¹⁹, correspondente á reunión que mantiveron os veciños de San Xoán do Corgo na citada vila:

«En la Villa y Puebla de Aday a veinte y cuatro días del mes de Noviembre de mil setezientos sesenta y uno, su Merced D. Joseph Antonio Lamela Freixo y Guitián, Alcalde y Justicia Hordinaria de la Jurisdicción de la Puebla de Aday, en la que es comprendida la feligresía de San Juan do Corgo, a fin de dar el debido cumplimiento a lo que se manda por la Real Ynstrucción de quince de Diciembre del año pasado de mil setezientos y sesenta y sus tres primeros capítulos *hizo convocar a esta Villa, como capital de la Jurisdicción*, a todos los vecinos de que se compone la expresada feligresía, y estando juntos la maior parte a presencia de D. Julián Rodríguez de Quiroga, cura párroco de ella, pasaron a nombrar los tres peritos [...]».

As xuntas dos veciños celebrábanse normalmente a rentes do cárcere público na citada vila:

¹⁴No Interrogatorio dalgunha freguesía indícase que o pagan os do «estado llano» e «según el caudal de cada uno», como é o caso de San Cristovo de Chamoso (AHPLU, SINATURA 10.405-05)

¹⁵A luctuosa era unha prestación de orixe medieval que se devindicaba cando finaba un veciño casado e consistía en entregar ao señor do couto ou da xurisdición a mellor cabeza de gando que houbera na casa, e non habéndoa, a mellor peza de catro pés. Entre as freguesías estudadas esta prestación era frecuente, aínda que con pequenas variacións: por exemplo, nalgúnhas freguesías pagábase cando o pasamento da muller do petrucio, e noutras, non.

¹⁶AHPLU. FONDO CATASTRO DE ENSENADA; Entre outras, as sinaturas nº 10627-01 (Santiago de Laxosa); nº 10567-01 (San Martín de Folgosa); nº 10831-1 (Santa María de Franqueán); nº 10.405-05 (San Cristovo de Chamoso); nº 10.255-01 (San Pedro Fiz de Bergazo); nº 10.468-01 (San Pedro de Farnadeiros): nesta dise que hai unha taberna que leva [un veciño] por cuxo subarriendo paga 24 reais de vellón anuais para axuda dos 79 reais de vellón e 17 maravedís que están cargados a esta freguesía polo encabezamento.

¹⁷AHPLU. FONDO CATASTRO DE ENSENADA; Sinatura 10318-11, correspondente ao Interrogatorio xeral da freguesía de San Xoán do Corgo.

¹⁸REAL ACADEMIA DA HISTORIA: «España dividida en provincias e intendencias en 1798», prólogo de Miguel Artola: Na páxina 39, do Tomo I lese «Provincia de Lugo: una de las Reyno de Galicia. Se compone de una ciudad, 11 villas y mil ciento quarenta y siete Feligresías, que en todo asciende a mil ciento cincuenta y nueve pueblos, sujetos a ciento setenta y nueve jurisdicciones», do que se deduce que Adai era una das once vilas da antiga provincia. Ao respecto, tamén PEGERTO SAAVEDRA: «Sobre a división e o control do territorio na Galicia moderna», discurso de recepción na Real Academia Galega.

¹⁹AGS, DGR, 1RE, 1052.15: Expediente de comprobación de bens, rendas e cargas da freguesía de San Estevo de Paderne. Outros exemplos no mesmo arquivo, expediente nº 1055, 1 relativo á freguesía de Santa María de Piñeiro

«[...] junto a la cárcel pública de ella, sitio acostumbrado para hacer las juntas que se ofrecen en esta jurisdicción a quince días del mes de diciembre [...]».

Antigo cárcere da Xurisdición de Adai, na vila do mesmo nome. Imaxe cedida por Mario Outeiro Iglesias

Aínda que no momento de realizar os traballos previos para obter a información e confeccionar os diferentes libros do Catastro²⁰, entre febreiro e abril de 1753, os veciños reuníronse no lugar de Serín, como xa apuntamos anteriormente, a curta distancia do pazo dos Valcárcel, na freguesía do Corgo, do que era dono D. Juan Antonio Balcarce Neira e Osorio, que naquelas datas exercía a xustiza, polo que tal vez por iso, aqueles *concellos* (reunións) tiveron lugar preto da súa casa señorial.

Como se pode observar no Anexo I, a maioría das freguesías que constituían a Xurisdición da Vila e Pobra de Adai, vinte e catro enteiras eran de señorío secular da casa condal de Lemos, e supoñemos que era súa a decisión de nomear ao meiriño e xuíz ordinario para toda a xurisdición, impondo a súa vontade sobre o resto de señores xurisdicionais: uns poucos fidalgos, o marqués de castelar, a Encomenda de San Xoán de Portomarín e o mosteiro de san Bernardo de Meira.

²⁰O Catastro de Ensenada compoñese de varios libros resultado das averiguacións catastrais realizadas, segundo a Instrución que acompañaba o Real decreto de 1749: o libro do Interrogatorio xeral de 40 preguntas, libro de persoal de legos, libro de persoal eclesiástico, libro real de legos e libro real de eclesiásticos.

2.3 A xurisdición de Arxemil e Fonteita

Nos documentos analizados atopamos noticias contraditorias en relación coa composición desta xurisdición, xa que nuns documentos a freguesía de Arxemil aparece integrada na Xurisdición da Vila e Pobra de Adai, e noutros con xurisdición propia; e Gomeán, nuns aparece dentro da de Arxemil e noutros como couto con propia xurisdición.

Así vemos como nas respostas ao Interrogatorio Xeral da Única Contribución do Catastro do Marqués da Ensenada, realizada en Serín o 24 de abril de 1753, inclúen a esta freguesía na Xurisdición de Adai. Isto mesmo parece deducirse nas actas dos autos xudiciais de 15 de decembro de 1761, realizados para a comprobación de bens, rendas e cargas declarados naquel ano, xa que a reunión dos veciños celébrase na Pobra de Adai, a rentes do cárcere público «[...] acostumbrado para hacer las juntas que se ofrecen a esta población [...]»

No entanto, do expediente de comprobación de bens da freguesía de San Miguel de Pedrafita de 1761²¹, resulta que Arxemil tiña a súa propia xurisdición e era cabeza de partido (fiscal?) no que se refería ao real servizo da que eran sufragáneas as parroquias de Pedrafita, Fonteita e Santiago de Gomeán:

«En el lugar y feligresía de *San Pedro de Arxemil, coto de ese nombre y cabeza de partido*, por lo que toca al real servicio y cumplimiento de las órdenes de SM de que por este respeto son sufragáneos de esta feligresía de *San Miguel de Pedrafita, Santiago de Fonteita e Santiago de Gomeán*, a treinta días del mes de noviembre de mil setecientos sesenta y uno, su merced D. Juan de Neira y Balboa, Juez Ordinario en esta referida feligresía de Arxemil, por lo que le toca a lo civil, criminal y realengo, y por este respecto en los que van referida, en cumplimiento de lo mandado por su señoría el señor intendente general de este Reino de Galicia y Reales

²¹AGS, DGR, 1RE, 1056,7

No Censo de Floridablanca, esta xurisdición estaba integrada polas parroquias de Arxemil, Pedrafita e Fonteita, acadando una extensión territorial de 12,625 km² ²² ; pola contra, o couto de Gomeán tiña xurisdición propia, da que era señor o bispo de Lugo, cunha superficie de 5 km² ²³.

Segundo as respostas do Interrogatorio de 1753²⁴, e tendo en conta só as parroquias de Arxemil, Pedrafita e Fonteita, no seu ámbito territorial vivían 83 veciños nun total de 78 casas, e pagaban os mesmos tipos de trabucos e prestacións señoriais, en xeral, que os de Adai, sen que presente ningunha diferenza con respecto a estoutra xurisdición, conforme se pode ver no cadro do Anexo II.

²²RIO BARJA, F.X. «Cartografía Xurisdiccional de Galicia no século XVIII», páxina 113.

²³Ibid., Nota 17.

²⁴AHPLU, FONDO CATASTRO MARQUÉS DA ENSENADA, Sinaturas nº 10.310-10; 10.636-01 e 10.310-10

«En la feligresía de Santiago de Fonteita a (...) días de decembro de 1761, su merced Francisco de Lence, Juez y Justicia Ordinaria de esta feligresía, con la asistencia de mi escribano,, la de D. Bernardo de la Riguera y Quiroga, cura párroco de ella, y todos los vecinos a saber: (...) y otros más vecinos de ella, estando así juntos en forma de concejo público, según lo tienen de costumbre para tratar de negocios graves y correspondientes a la Real Hacienda, léidoseles la Real Instrucción mandada por su Magestad de 15 de diciembre de 1760...».

Neste ano, a freguesía de Arxemil estaba integrada por tres coutos: Arxemil, Perliños e Boelle, pertencendo os dous primeiros a dous fidalgos: a D. Agustín Henríquez, veciño de Ourense, e a D. Joseph das Seixas, respectivamente; mentres que o de Boelle era da casa condal de Lemos.

A de Pedrafitá tiña tres coutos: Lamas, «Fondo de Vila» e «Cima de Vila», que pertencían a outros tantos fidalgos: D. Alonso de Mendoza, veciño de Lugo; D. Alejandro Páramo Neira e D. Joseph María das Seixas, respectivamente.

O mesmo sucedía coa parroquia de Fonteita²⁷. Esta estaba integrada por tres coutos Barrio, Chavín e Baldomiro, pertencendo os dous primeiros a dous fidalgos: a D. Joseph de Páramo, veciño de Santa María de Vilabade, o primeiro dos coutos citados, namentres que o segundo pertencía a D.

²⁵ AGS, DGR, 1RE, nº 1034,8, expediente de comprobación de bens, rendas e cargas da freguesía de Fonteita.

²⁶AGS, DGR, 1RE, n° 1019.10

²⁷AHPLU, Sinatura 10636-01

Pedro Luis de Ulloa, señor da casa de Noceda, residente en San Xoán do mesmo nome (hoxe no concello das Nogais). O couto de Chavín era da casa de Lemos.

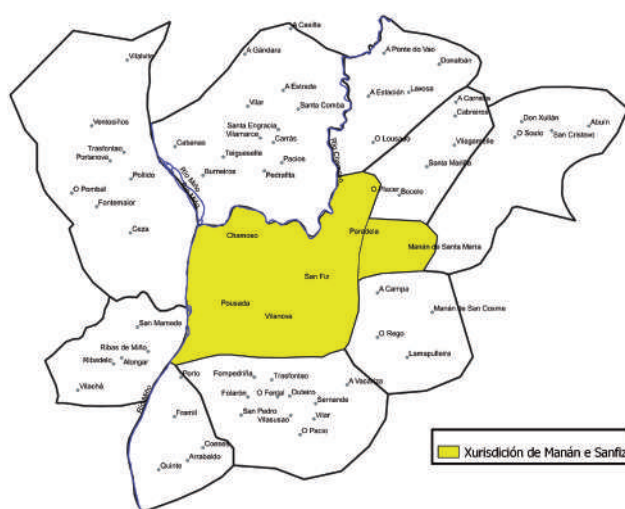
A primeira reunión desta parroquia para formar o Catastro de Ensenada tivo lugar en Serín, en San Xoán do Corgo, o 16 de abril de 1753, sendo o xuíz ordinario D. Juan Antonio Valcarce Neira e Osorio, é dicir, o mesmo que o da Xurisdición de Adai, e é nesta mesma xurisdición no que se incluíu a freguesía nun primeiro momento, pero, como xa se indicou anteriormente, esta parroquia estaba integrada na Xurisdición de Arxemil, cabeza de partido (fiscal?), e non na da «Villa y Puebla de Aday». Así resulta na correspondente acta no expediente de comprobación dos bens, rendas e cargas da parroquia de Pedrafita, xa citada, onde se indica claramente que Fonteita é sufragánea da de Arxemil, e no Censo de Floridablanca.

Na documentación que consta nas comprobacións²⁸ realizadas en decembro de 1761, mandada realizar en cumprimento da Real Instrución de 15 de decembro de 1760, os veciños desta parroquia, reúnen-se na igrexa parroquial de Fonteita, ante o xuíz ordinario, Francisco Lence, polo tanto, unha persoa distinta de quen, por aquelas datas, ostentaba a vara en Adai (D. Joseph Antonio Lamela Freixo y Guitián).

Esta xurisdición tiña 83 veciños en 1753, aplicando o factor de conversión antes aludido, tiña 440 habitantes, aos que se poderían sumar 190 de Gomeán.

2.4 A xurisdición de Manán e San Fiz de Paradela

O Censo de Floridablanca inclúe nesta Xurisdición as freguesías de Manán de Arriba, é dicir, a de Santa María Madalena de Manán, e a de San Pedro de Paradela, cunha extensión territorial de 6,70 km² ²⁹.

Porén, cando se realizan as operacións de recompilación de información para elaborar o Catastro de Ensenada en 1753, tanto para Manán de Arriba como San Fiz, indícase que son da Xurisdición de Adai. Aínda así, entendemos que son xurisdición diferente, no só porque así figure no Censo de Floridablanca, senón porque o oficio de xuíz ordinario estaba desenvolvido por persoas diferentes³⁰ en ambas xurisdicións.

Para resumir, o mesmo que se apuntou anteriormente respecto dos trabucos e cargas señoriais, os veciños desta xurisdición pagaban os mesmos que os das outras xuridicións antes citadas.

Só engadir que igual que sucede nalguna das freguesías das anteriores xurisdicións, nas de Manán e San Fiz tamén existían varios coutos. En San Fiz había varios: Placer, Paradela, Vilanova, San Fiz e Chamoso, sendo os señores xurisdicionais dos dous primeiros, a Encomenda de San Xoán de Portomarín, do terceiro, o convento das Dominicas de Lugo, e á casa de Lemos, o resto.

Naquelas datas Paradela tiña 31 veciños e Santa María Madalena de Manán (de Arriba) 7.

²⁸AGS, DGR, 1RE, 1034,8. Expediente de comprobación de bens, rendas e cargas da freguesía de Fonteita

²⁹RÍO BARJA, FX.: «Cartografía Xurisdiccional de Galicia», páxina 138

³⁹En 1753 era xulz ordinario en Adai, D. Juan Valcarce Neira e Osorio e en Manán e San Fiz, Pedro da Fouce; e en 1762, en Adai, D. Joseph Antonio Lamela Freijo e Guitián e en Manán San Fiz, D. Francisco Bernardo de la Vega y Montenegro, do pazo de Santa Mariña de Cabreiros

Pero, como apuntamos anteriormente, a falta de actas, e sen analizar os posibles preitos civís entre veciños, descoñecemos hoxe en día o funcionamento destas xurisdicións, xa que non atopamos nos arquivos investigados ningún documento que dese luz sobre este tema.

3 O PERIODO CONSTITUCIONAL

3.1 A «Junta Superior del Reyno de Galicia»: Fin do seu mandato e das súas Comisións Provinciais

A Xunta Superior citada instalouse na cidade da Coruña o 22 de xaneiro de 1810³¹, por expresa orde do conde de Noroña³², cesando nas súas funcións o 8 de marzo de 1813, para deixar paso á nova corporación que tiña que constituírse trala aprobación da Constitución de Cádiz: a Deputación de Galicia.

Como despedida, esta Xunta dirixe ao «Pueblo de Galicia» un longo e patriótico relato³³ onde explica todas as vicisitudes que tivo que afrontar no período citado, en plena ocupación do territorio galego polo xeneral Soult.

Pero o que aquí interesa é que esta corporación (A Xunta Superior do Reino) deixa paso, na data referida, ás novas autoridades (a Deputación de Galicia) nos termos seguintes, en clara referencia ao establecido no artigo 335 da Constitución de 1812:

³¹AHPLU; sinatura 0937-00, sección concello de Lugo: Bando ao Pueblo de Galicia, ditado por acordo da Xunta Superior do Reino de Galicia, asinado polo seu vicepresidente Juan Francisco Rivadeneyra, e o vogal secretario Luis López de Ballesteros, onde se di: «(...) el Conde de Noroña Comandante General del Reyno, instado por patriotas de energía (...)» expidió convocatorias a las siete provincias, anunciando el peligro en que Galicia se hallaba, y disponiendo el orden de las elecciones para Diputados de la Junta Superior y Provinciales, que agregados a individuos natos que él nombró, debían formar estas corporaciones que han sido instaladas en la ciudad de La Coruña y en las siete capitales en 22 de enero de 1810, en el que el Pueblo gallego recobró la representación que todas las provincias de España tenían, y que estaba privada desde la entrada del Mariscal Soult en aquella plaza».

³²Gaspar María de Nava Alvarez de Noroña, conde de Noroña, era naquel tempo Comandante Xeneral do Reino de Galicia. En 1809 obtivo unha importante vitoria sobre os exércitos do xeneral Ney en Ponte Sampaio, a beira do río Verdugo, na actual provincia de Pontevedra, evitando que o exército francés cercase as cidades de Vigo e Tui.

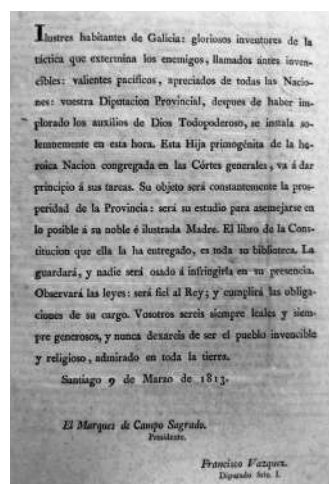
³³AHPLU; sinatura 937-00, sección Concello de Lugo: Asinou o documento Luis López de Ballesteros, secretario da Xunta co visto e prace do seu vicepresidente, Juan José de Rivadeneyra. O conde de Noroña a vista da situación existente, na súa calidade de «Comandante General del Reyno (de Galicia)» dispuxo «el orden de las elecciones para diputados de la Junta Superior y Provinciales, que agregados a miembros natos que él nombró debían formar estas corporaciones» que quedaron constituídas en A Coruña e nas sete capitais na data indicada. Deste xeito o pobo galego recuperou a representación que tiñan todas as provincias de España nas Cortes Xerais da que estaba privada desde a invasión do Mariscal Soult naquela cidade.

«[...]tendréis al frente de Galicia esta Representación constituida que intervendrá y aprobará el repartimiento de contribuciones, velará sobre la inversión de fondos [...] y examinará cuentas; *cuidará de que se establezcan los ayuntamientos*, propondrá al gobierno los arbitrios convenientes para la fundación de obras nuevas y reparación de las antiguas; promoverá la educación, el fomento de la agricultura, industria y comercio; dará parte al Gobierno de los abusos de la Administración de Rentas Públicas, formará censo y estadística, cuidará de los establecimientos piadosos y dará finalmente cuenta a las Cortes de infracciones de la Constitución [...] rogando al Todopoderoso que Galicia libre [...], aliviada, feliz y rica, deba su prosperidad a las nuevas Autoridades después de una guerra sostenida por vuestros sacrificios (...)»

Polo tanto, foi a partir desta data cando se empezaron a constituír os concellos, baixo o cuidado da Deputación Provincial, como de seguido se explica.

3.2 A Deputación de Galicia: os primeiros andares para a formación dos concellos conforme á nova orde constitucional

A Deputación Provincial de Galicia deu comezo ás súas funcións o 9 de marzo de 1813, así o indica o bando³⁴ que, o seu presidente e Xefe Político Superior, o marqués de Campo Sagrado, dirixe ao pobo galego.

Bando do marqués de Campo Sagrado ao pobo galego, o día 9 de marzo de 1813

³⁴AHPLU, sinatura 937-00, sección concello de Lugo: Circular de 9 de marzo de 1813, asinada polo Presidente, marqués de Campo Sagrado

A Constitución de Cádiz estableceu, nos seus artigos 309 e 310, a obriga dos pobos de mil almas de formar concello para o seu goberno interior, mais, porén, tamén permitía formalo a aqueles pobos que aínda non alcanzando ese número acreditasen a súa conveniencia. Na súa formación tiña que sinalarse o seu termo municipal, ámbito territorial onde exercería as súas competencias³⁵.

O 13 de marzo de 1813, o presidente da Deputación galega dirixe unha circular aos pobos de Galicia na que lles notifica que lle poden solicitar formar concello onde conveña ou haxa, ordeando, ao mesmo tempo, a constitución daqueles que coa súa comarca «compongan» mil almas. En relación con este mesmo obxectivo, na circular do día 17³⁶, ademais de encargar que todas as corporacións «[...] le dirijan y manifiesten sus ideas para ilustrar las materias referidas a promover la educación de la juventud conforme a los planes aprobados, fomentar la agricultura, la industria, el comercio, y protección de los inventores, de tanta importancia para la prosperidad de Galicia», require aos concellos e ás xustizas onde non estivesen establecidos lle remitan certificacións auténticas dos párrocos que acrediten o número de almas que residen nas parroquias dos respectivos distritos municipais, así como os repartos realizados da Contribución Subrogada de Guerra³⁷, sen omitir ningunha partida nin circunstancia.

Á vista da documentación analizada, a Deputación galega pretendía a formación dos «ayuntamientos» e o traspaso a estes das competencias que antes se exercían polas «Justicias de los Pueblos»³⁸, entre outras os alistamentos e sorteo de quintas, conforme establecía a Real Orde de 4 de xaneiro de 1810 e a Ordenanza de 1800, o que implicaba o cesamento dos xuíces que aínda subsistían nos distritos que xa se constituían en concellos³⁹.

³⁵O Decreto de 23 de xuño de 1813 aprobou a citada Instrución

³⁶AHPLU, sinatura 0937-00, sección Concello de Lugo: Circular de 17 de marzo de 1813, dirixida, entre outros ao alcalde do concello de Lugo, asinada polo vicesecretario da Xunta, Pedro Olmo

³⁷Esta contribución estableceuse co fin de custear os gastos da guerra contra os franceses.

³⁸AHPLU, Sinatura 0937-00, sección Concello de Lugo: Circular de 20 de marzo de 1813, na que se encarga aos novos «ayuntamientos» o sorteo de quintas e alistamento de mozos, e onde non estivesen constituídos a «las Justicias», asinada polo marqués de Campo Sagrado e polo secretario, Francisco Gándara.

³⁹AHPLU, Sinatura. 0937-00, sección Concello de Lugo: Circular de 14 de outubro de 1813.

3.3 O acordo da Deputación Provincial de Galicia de 4 de setembro de 1813

Co fin de evitar «toda duda y trastorno» na formación dos concellos e para facilitar a súa pronta constitución, a Deputación de Galicia, na súa sesión celebrada o 4 de setembro de 1813⁴⁰, estableceu unhas instrucións de observancia xeral, que traemos aquí polo interese que ten na formación do concello que estudamos.

O acordo contén doce artigos. Os catro primeiros refírense á súa difusión e noticia: o acordo tiña que publicarse en todos os pobos e parroquias de Galicia ao día seguinte de recibilo, debendo os alcaldes, ou persoas que os substituísen, lelo ao saír da misa parroquial en dous días festivos inmediatos. En cambio, dos artigos quinto a duodécimo establecíanse unhas precisas instrucións para a formación dos novos concellos que se describen de seguido.

Artigo V.- Os concellos tiñan que formarse por pobos e freguesías enteiras, sen que os anexos puidesen separarse das súas matrices, agás que a larga distancia, os pasos difíciles de ríos, montañas ou outras causas xustificaran a desunión.

Artigo VI.- Cando un pobo, cun número fixo de mil almas, quixese formar «ayuntamiento» tiña que acreditar a súa poboación⁴¹ ante os responsables do *concello no que estivese integrado*, para que estes nomeasen «desde luego» ao alcalde ou a un dos rexedores do pobo, que se encargaría de «formalizar y presidir» as eleccións de conformidade co establecido no Decreto de 23 de maio de 1812, e a Instrución para o goberno económico e político de 23 de xuño de 1813.

No suposto de que o pobo pertencese a unha *xurisdicción* que, con anterioridade ao 4 de setembro de 1813, non estivese constituída en «ayuntamiento», debía actuar da mesma maneira

⁴⁰AHPLU, Sinatura 937-00, sección Concello de Lugo, documento sen numerar. Circular de 18 de setembro de 1813, do Goberno Político Superior de Galicia, asinado por Damián José de la Santa.

⁴¹O número fixo de almas que residía na parroquia tiña que acreditarse con certificación comprobada do cura ou curas párrocos.

ante o alcalde constitucional da xurisdición, quen verificaría as eleccións ou «comisionaría al intento persoa íntegra y de su confianza».

Artigo VII.- Cando un pobo, que non tivese a poboación antes referida, decidise unirse con outro ou outros limítrofes para formar un concello, non podían facelo de xeito inmediato, senón que tiñan que solicitalo ao alcalde do concello ao que pertencían -ou ao alcalde constitucional da xurisdición na que estivesen integrados-, expoñendo as razóns e utilidades que lles reportaría, ben por ser limítrofes ou por outras razóns tales e como a comunidade de pastos ou de aproveitamentos, ou por outras razóns de conveniencia. O alcalde do concello constitucional ou da xurisdición á que pertencían remitirían o expediente ao xefe político do seu partido, quen emitiría informe valorando diversos aspectos tales como a proximidade das freguesías, a comodidade do lugar onde se pretendía establecer os novos concellos, a distancia entre os pobos que pretendían unirse, os accidentes xeográficos que supuxesen atrancos (ríos, montañas, etc), a existencia doutras freguesías moi próximas, así como outras observacións que permitisen determinar a efectiva utilidade da unión e sinalar o termo correspondente, e o elevaría á Deputación de Galicia.

Artigo VIII.- Os pobos que por si mesmos ou cos da súa comarca non tivesen mil almas fixas, pero que deberan formar concello por outras razóns de ben público, debían instruír un expediente no que as farían constar, remitíndoo ao xefe político do seu o partido para que este o elevase a Deputación de Galicia, nos termos indicados anteriormente.

Artigo IX.- Non se admitía ningunha solicitude de establecemento de concellos que non reunisen estes requisitos, pero os pobos ou freguesías que pretendesen formar concello podían elevar queixa fundada ante os xefes políticos do seu partido e o xefes políticos superiores, quen ditarían providencias prontas e enérxicas contra os concellos constitucionais ou alcaldes das xurisdicións -ás que pertencían aqueles pobos ou

freguesías-, que non tramitasen inmediatamente as súas pretensións ou retardasen os informes anteriormente citados.

Artigo X.-Os pobos ou freguesías que se uniron para acadar mil almas co fin de formar concello, con anterioridade á data deste acordo da Deputación Provincial de Galicia, e non tivesen confirmación de estar constituídos conforme ao que prescribían as leis, estarían nos supostos citados anteriormente en canto a sinalamento de termo, polo que os seus membros debían solicitar aos concellos das sete cidades principais de Galicia, segundo o caso, que aprobasen as testemuñas de poboación e informasen nos termos indicados no artigo VII citado anteriormente, sen prexuízo de que os xefes políticos dos partidos engadisen o que lles parecese ao remitir o expediente á Deputación de Galicia, quen resolvería definitivamente.

O pobo ou freguesía enteira que por ter mil almas formou concello, e se atopase no mesmo estado co anterior, debía dirixirse ao xefe político do seu partido, e se non acreditase os actos de eleccións, por medio de testemuña íntegra, tiña tamén que aportar certificación comprobada do número fixo de almas e veciños.

Artigo XI.-Unha mesma persoa non podía desempeñar o cargo de secretario de dous concellos. Todos os secretarios dos pobos declarados [ayuntamientos] ben formados remitirán á Deputación Provincial de Galicia certificación do acordo do nomeamento, a dotación que se lle atribuíu, indicando con cargo a que fondos, e se se estableceu por regulamento ou costume ou ben, no seu defecto, por outra circunstancia.

O nomeamento do secretario debería facerse conforme ao que expresaba a Constitución, o Decreto de 10 de xullo de 1813 e conforme ao capítulo I do Decreto de 23 de xuño de 1813 das Cortes Xerais e Extraordinaria, no que se aprobaba a Instrución do goberno económico-político das provincias.

O derradeiro artigo -XII-, expresaba o desexo da Deputación galega do pronto establecemento dos concellos, da súa boa formación e da rectitude nas eleccións, para que os pobos estiveran gobernados por persoas dignas da súa confianza que cumpriran escrupulosamente coas obrigas do seu cargo, desexando que as persoas que presidisen as eleccións coidaran de que as xuntas parroquiais observasen a Constitución, o Decreto de 23 de maio de 1812 e o artigo 22 do capítulo I da instrución citada anteriormente.

3.4 As primeiras noticias de formación de concellos

A constitución dalguns «ayuntamientos» realizouse sen dúbida algunha. Así resulta do escrito de 9 de outono de 1813 do xefe político do partido de Lugo⁴² dirixido ao alcalde desta cidade, onde se contiña a Orde da Rexencia para manter a seguridade de camiños e persegemento de malféitores, coa finalidade de que este a notificase a outros concellos e xurisdicións do partido.

O interesante deste documento é que dá unha primeira noticia da formación dalgúns concellos, uns na serra de Ancares, outros no interior da provincia de Lugo e outros na costa oeste de Galicia.

Na serra de Ancares -hoxe en día, no termo do municipio de Cervantes-, infórmanos da unión dos coutos de Vilarello e Vilapún para formar concello e tamén das antigas Xurisdicións de Cancelada de Arriba e de Cervantes coa mesma finalidade, xa que estas dúas non lograran que se lles incorporasen parroquias enteiras e inmediatas, e individualmente non tiñan número suficiente de veciños para formar un concello.

Outras unións, que cita o documento, son as dos coutos de «Aubime, Tuiriz, Tor e Villasante», hoxe en día nos termos de Ferreira de Pantón e Sober, que «se hayan unidos para todo lo

gubernativo, económico y político», achegando un dato curioso, xa que cada un «*tiene su alcalde para lo contencioso*». Tamén as dos coutos de Pinza e «Meyjente», no actual concello de Sarria; e os de «Arcillá, Germar e Cospeito», no interior da actual provincia de Lugo, e mesmo «o couto de Cedrón para unirse á Xurisdición da Somoza de Vilaouzá»⁴³, na serra da Meda, estas dúas actualmente no municipio de Láncara.

Nun escrito posterior do Goberno Político Superior de Galicia, de 23 de outono de 1813⁴⁴, confírmase a formación de «ayuntamientos». Nel encárgaselle ao alcalde de Lugo que obteña información doutros concellos en relación co coidado dos establecementos públicos, tanto de instrución como de beneficencia, debido a que «[...] circulada aquela orden á los Ayuntamientos de esta provincia en 12 de julio último, parece haberla mirado con frialdad y abandono, pues solamente los de Lugo y Monforte cumplieron con lo mandado, de todos los demás ni uno solo ha contestado siquiera, haciendo así imposible que los Gefes Políticos enviasen á la superioridad los informes y noticias pedidas [...]».

Todo isto nos fai crer que a antiga xurisdición da «Villa y Puebla de Aday» debeu formar, neste primeiro período, «ayuntamiento constitucional» dada a súa entidade que, cunha extensión territorial de consideración, como xa se indicou no epígrafe anterior, abranguía unhas 30 freguesías, nas que residían 606 veciños en 1753⁴⁵, do que resulta unha poboación de 3.211 habitantes.⁴⁶ Polo momento, e cos datos atopados, non sabemos se as xurisdicións de Arxemil e Manán de Arriba uniríanse a outras limítrofes ou á de Adai, para formar concello, pero do que estamos seguros é que por si soas non podían constituírse como «ayuntamiento» pola súa escasa entidade de poboación e non ter

⁴²AHPLU, Leg.0937. Documento manuscrito de 9 de outono de 1813, subscrito por Francisco Díaz Molina, xefe político do partido, residente en Mondoñedo, no que comunicaba ao alcalde lucense que quedaba enterado de que este o recibira xunto cos 174 exemplares manuscritos da orde referida.

⁴³A Somoza de Vilaouzá continúa aparecendo como concello na lista alfabética dos establecidos na provincia de Lugo, conforme ao soberano Decreto de 23 de xullo de 1835 (BOPLU de 22 de novembro). Neste antigo concello ten o seu solar os Sánchez de Sangil-Guiza

⁴⁴AHPLU. Leg. 0937-00 (documento sen numerar)

⁴⁵Consideramos o número de veciños que resultan do interrogatorio xeral do Catastro do Marqués da Ensenada, realizado nas parroquias da xurisdición en 1753. Indubidablemente, o número de veciños desde esta data ata 1813 puido variar.

⁴⁶Ibid. Nota 10.

circunstancias excepcionais que así o permitisen. Por outra banda, descoñecemos se as freguesías de San Pedro de Cellán, Santiago de Miranda e Santiago de Espasande se integrarían con outras freguesías para formar «ayuntamiento» ou se separarían da de Adai, para integrarse na Xurisdición de Castroverde, xa que non eran limítrofes con outras parroquias integradas na de Adai, e a poboación que tiña -uns 63 veciños en 1753-, era moi inferior ao esixido no decreto de marzo de 1812, para formar por si mesma unha nova entidade local.

Porén, durante este período non debeu ser doada a formación dos concellos constitucionais, como se deduce da formación de causa⁴⁷ contra o Xefe Político Superior de Galicia, o marqués de Campo Sagrado, por poñer atrancos á constitución das novas autoridades constitucionais. Así, se lle acusaba de ditar sendas providencias dispoñendo a disolución dos recentes constituídos concellos de San Martiño de Moaña e San Pedro de Domaio (hoxe en día concello de Moaña) por «reunirse sin su previo consentimiento», o que supuxo, ademais, que apresasen aos seus rexedores, razón pola que as súas respectivas donas elevaron queixas ás autoridades gobernativas competentes.

Tralo regreso a España, Fernando VII derogou a Constitución de 1812, e por Decreto de 4 de maio de 1814, toda a lexislación das Cortes. Uns meses despois, por Real Cédula de 30 de xullo, ordenou a disolución de todos os «ayuntamientos», regresando a situación existente en 1808, completándose este mandato por outra Real Cédula de 19 de agosto de 1814⁴⁸:

«Por la qual se manda que se disuelvan y extingan los Ayuntamientos y Alcaldes constitucionales: que se restablezcan los Ayuntamientos, Corregimientos y Alcaldías mayores en la planta que tenían en el año de 1808, con lo que se expresa».

⁴⁷AHPLU, Sinatura 0937-00, sección concello de Lugo: Escrito de 1 de abril de 1813 do «Secretario de Estado y del Despacho de Gobernación de la Península» polo que se deu traslado do dos secretarios das Cortes Xerais dirixido ao Xefe Superior Político de Galicia.

⁴⁸MANCOMUNIDAD DE DESARROLLO DEL CONDADO DE HUELVA: "Bicentenario de las Reales Cédulas de Fernando VII, 1814-2014."

Engadindo:

«Que por punto general se restablezcan los Ayuntamientos en los pueblos donde los había en el año de mil ochocientos ocho en la planta y forma que entonces tenían, sin novedad ni alteración alguna en quanto á la denominación, número, calidades y funciones de los oficios y empleados de que entonces constaban, sin perjuicio de lo prevenido en las leyes y Reales decretos acerca de la incorporación, consumo y tanteo de los enagenados de la Corona, asi en los pueblos de Realengos, como en los de Ordenes, Abadengo y Señorío».

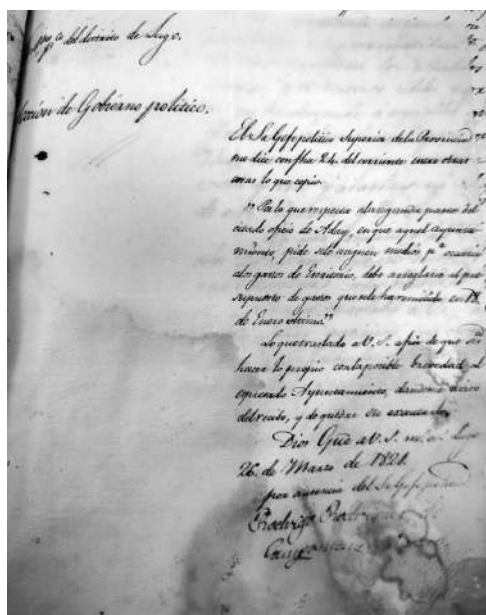
3.5 As primeiras noticias do concello da «Villa y Puebla de Aday»

Tralo triunfo da sublevación do xeneral del Riego, en Cabezas de San Juan, volveu a estar vixente a Constitución de 1812, durante un breve período comprendido entre o 7 de marzo de 1820 e o 1 de outubro de 1823, o que supuxo a volta dos concellos constitucionais que se formaron no período de 1813 a 1814 e a formación doutros que non lograran facelo antes.

Neste período, as primeiras noticias documentais do Concello de «Aday» atopámolas nun escrito do «Jefe Político Superior de la Provincia» de 26 de marzo de 1821⁴⁹, asinado por Rodrigo Rodríguez de Campomanes, no que se recolle a resposta á solicitude desta corporación para que se lle desen máis recursos económicos para gastos de escritorio:

«[...] Por lo que respecta a la segunda parte del citado oficio de "Aday", en que aquel ayuntamiento, pide se le asignen medios para ocurrir a los gastos de Escritorio, debe arreglarse al presupuesto de gastos que se le ha remitido el 18 de enero último [...]».

⁴⁹AHPLU, Sinatura 938-00, sección concello de Lugo, documento sen numerar

Documento de 26 de marzo 1821

Segundo se deduce do texto do escrito, a corporación de Adai interesouse por outras cuestións, das que non nos dá noticia o documento, polo que descoñecemos que outros asuntos eran do seu interese. Pero nos permite afirmar que o Concello de Adai estaba xa *operativo* desde xaneiro dese ano.

No entanto, o 19 de marzo de 1821 aínda non debían estar formados todos os «ayuntamientos» conforme á Constitución, ao Decreto de CLXIII de 1812 e ao acordo da Deputación de 4 de setembro de 1813, citado anteriormente, xa que o Xefe Político Superior da Provincia de Galicia, á vista de que non se lle dera resposta a un requirimento seu anterior, cuxo prazo de contestación remataba o 15 de xaneiro daquel ano, ordenou novamente, ao alcalde constitucional de Lugo, para que se dirixira aos presidentes dos concellos do seu distrito especial, co fin de obter noticias da poboación das parroquias co obxecto de «proporcionar datos para el mejor arreglo de tan interesante asunto».

Nese período atopamos as seguintes referencias do Concello de Adai:

-Reparto decretado polas Cortes de Cádiz o 29 de xuño de 1821 polos consumos de viño, vinagre, augardente, aceite e carne.

Nestas datas Galicia dividíase en corenta e sete partidos⁵⁰. O concello de Adai aparece entre os de Lugo⁵¹, cun reparto de 13.695 reais e 17 maravedís.

-Reparto⁵² entre os pobos da provincia de Galicia da contribución territorial de trece millóns trescentos setenta e catro mil novecentos cincuenta e tres reais vellón sobre as rendas e cánones dos predios rústicos, acordada polas Cortes por Decreto de 29 de Xuño de 1821, entre as provincias da Península, realizado sobre a base do valor dos produtos decimais do derradeiro quinquenio.

-Acuse de recibo de 4 de agosto de 1822, do xefe político Ángel del Arenal, das certificacións dos concellos de San Xoán do Campo, Torre Dez, Narla; Páramo, San Xoán de Portomarín, Riomol, Adai e Lugo sobre publicación do bando do mes anterior.

-Reparto do número de homes co que debe contribuír a provincia de Galicia ao exército no ano 1822⁵³. Ao concello de Adai correspondíalle proporcionar 2 homes e 9 décimos, dos 28 e 4 décimos que tiñan que achegar todos os concellos do partido de Lugo, no que estaba integrado aquel.

-Oficio de 12 de agosto de 1822, no que se contén a lista do recadado en certos concellos do partido de Lugo, sobre o recargo de medio maravedí en real para financiar os gastos da Deputación, asinado por Cipriano Sánchez Guardamuro.

⁵⁰AHPLU, sección concello de Lugo, sinatura 938-00. Nestas datas os partidos de Galicia eran 47: 1) Ribadeo, 2) Mondoñedo, 3) Viveiro, 4) Santa Marta de Ortigueira, 5) Ferrol, 6) Pontedeume, 7) Betanzos, 8) A Coruña, 9) Sisamo, 10) Vímianzo, 11) Outes, 12) Noia, 13) Padrón, 14) Cambados, 15) Pontevedra, 16) Redondela, 17) Vigo, 18) Tui, 19) Pontearreas, 20) A Cañiza, 21) Bande, 22) Xinzo de Limia, 23) Monterrei, 24) Viana do Bolo, 25) Valdeorras, 26) Quiroga, 27) Cruzul, 28) Fonsagrada, 29) Vilalba, 30) Melide, 31) Poulo, 32) Santiago, 33) Sar, 34) Lalin, 35) Bemposta, 36) Cadas de Reis, 37) A Lama, 38) Rivadavia, 39) Carballino, 40) Ourense, 41) Celanova, 42) Maceda de Limia, 43) Castro Caldelas, 44) Monforte, 45) Sarria, 46) Lugo, e 47) Chantada.

⁵¹Na data á que se refire este documento -1821- o partido de Lugo (nº 46 dos de Galicia) estaba integrado polos seguintes dezaseis concellos: San Xoán do Campo, San Miguel de Bacurín, San Martín de Carballido, Lugo, Torres Dez, Friol, Ferreira de Pallares, San Xoán de Portomarín, San Pedro de Portomarín, concello do Páramo, Pobra de San Xiao, Adai, Riomol, Luaces, Castro de Rei e Lea.

⁵²AHPLU, sección concello de Lugo, sinatura 938-00: Oficio asinado o 13 de xuño de 1821, polo presidente da Deputación de Galicia, Manuel Latre, e polo seu secretario Domingo Fontán. A Adai contribuíu con 28.256 reais e 12 maravedís, dentro do partido de Lugo (nº 46 de Galicia). Porén neste reparto non aparecen dentro do partido de Lugo os concellos de San Xoán do Campo, San Miguel de Bacurín, San Martín de Carballido.

⁵³Documento asinado o 7 de agosto de 1822, polo presidente da Deputación Provincial de Galicia Ángel del Arenal.

Porén, non atopamos ningunha documentación que nos achegase datos relativos ás freguesías ou pobos que o integraban, o que, en definitiva, nos informaría da extensión do seu termo ou distrito. Tampouco temos información nin da súa poboación, nin da súa organización interna.

O 1 de outono de 1823; Fernando VII decreta⁵⁴ novamente a derogación da Constitución, volvendo á situación anterior a 1808:

«Primeiro:- Son nulos e de ningún valor todos os actos do Goberno chamado constitucional, de calquera clase e condición que sexan, que dominaron aos meus pobos desde o 7 de marzo de 1820 ata hoxe en día 1 de outono de 1823, declarando, como declaro, que en toda esa época carecín de liberdade, obrigado a sancionar as leis e a expedir ordes, decretos e regulamentos que contra a miña vontade meditábanse e expedían por el mesmo Goberno».

4 O PADRÓN DE VECIÑOS DA XURISDICIÓN DE ADAI DE 1827⁵⁵

Comentábamos ao principio que a poboación era un dos elementos esenciais dos concellos. Xa a Constitución de 1812 -durante os períodos en que estivo vixente-, esixía unha poboación mínima para poder formalos. Mais, a pesar das procuras realizadas nos fondos que se conservan no Arquivo Municipal do Corgo, no Arquivo Histórico Provincial e mesmo no da Deputación Provincial, ambos de Lugo, non atopamos ningún censo de poboación correspondente ao período comprendido entre 1813 e 1835, agás o que se cita a continuación, aínda que podemos afirmar que os houbo en base ao que expresa o Gobernador civil de Lugo, o marqués de la Romana, na súa Orde de 15 de decembro de 1835⁵⁶, na que encomendaba aos recentemente creados concellos da provincia de Lugo a elaboración dos censos de poboación, que debían ser entregados antes do 30 de xaneiro de 1836.

⁵⁴Decreto de 1 de outono de 1823, publicado na Gaceta de Madrid de 7 de outono.

⁵⁵AHPLU: sección concello de Lugo. Sinatura 0415-04.

⁵⁶BPLU. BOPLU de 20 de decembro de 1835.

Nesta orde esixíase a máxima corrección na súa elaboración, xa que dos estados de poboación⁵⁷ «que existen en este Goberno civil pertencientes a distintas épocas, ofrecen los mayores absurdos y contradicciones, porque según las esperanzas y los intereses del momento que animaban a los alcaldes y demás personas que intervenían en la formación del censo, resultaba este con errores bien sea por defecto o por exceso».

O padrón debía confeccionarse conforme ao modelo que acompañaba á orde referida e que se reproduce a continuación:

Censo de poblacion del ayuntamiento de.....

Nombres de las parroquias.	Nombres de los lugares de cada parroquia.	Número de vecinos.	Número de habitantes.		Totales de las parroquias.
			Varones.	Mujeres.	
	Cima de Vila.....	5	5	6	
	Caspedo.....	13	20	53	
	Redrollán.....	21	58	45	
	Rabiega.....	19	45	48	
					54
					296

Fecha y Firma del presidente y del secretario por acuerdo del ayuntamiento.

Como dicíamos, no período referido (1813-1835) atopamos un padrón de veciños da Xurisdición de Adai correspondente a 1827, con algunhas correccións de 1828 e 1833. Consta de trinta e sete folios e está incompleto, xa que abrangue só tres freguesías das trinta que tiña a antiga Xurisdición de Adai:⁵⁸ San Xoán do Corgo, San Cristovo de Chamoso e Santa María de Moreira.

O documento que leva por título o de «Padrón General», está escrito a man sobre un modelo impreso en castelán no que se cubriron datos dos veciños. No medio do documento atópase unido un sorteo de quintas, realizado o 27 de maio de 1794, en Santa Mariña de Cabreiros, ante o alcalde ordinario, o procurador síndico xeral e o escribano da citada xurisdición (Vega, Valcarce e Taboada, respectivamente) e dous veciños da freguesía de Santiago de Adai: Juan e Joseph Rodríguez.

⁵⁷O Real decreto de 3 de febreiro de 1823 atribuíu aos concellos a competencia para a formación dos censos de poboación (Art. 3), que debía formarse no mes de xaneiro de cada ano para o goberno e administración do seu respectivo pobo, para que servise á policía, á seguridade, para repartimento de contribución e cargas, e para os alistamentos á Milicia Nacional.

⁵⁸Trala derogación da Constitución de 1812, entre o 1 de outono de 1823 -data na que se disolven os concellos constitucionais-, e o 23 de xullo de 1835 -data a partir da que se implanta unha nova organización municipal-, volven á súa situación orixinaria as xurisdicións de Adai, Arxemil, Manán e o Couto de Gomeán.

O modelo impreso do padrón ao que nos referimos contén os seguintes epígrafes: xurisdición, parroquia, lugar; e no que respecta aos veciños: nomes, idade, estado, natureza, destino, ocupación e tempo de residencia, de onde obtivemos os lugares das parroquias onde estaban empadroados os residentes. Na freguesía de San Xoán do Corgo: O Corgo (con 11 persoas), Mesón de Penela (con 13 persoas), Santa «Eugenia» (con 3) e Sindín (con 10); na de San Cristovo de Chamoso: o propio San Cristovo con 24 habitantes; e na de Santa María de Moreira, as aldeas de Monte, Moreira, Nadela e Vilardecás, cun total de 106 habitantes.

No entanto, o cómputo de veciños non é doado pola falta de claridade do documento, con moitas palabras riscadas, ademais de emendas.

5 AS XURISDICIÓNS DE ADAI, ARXEMIL E MANÁN E O COUTO DE GOMEÁN ENTRE 1834 E 1835

Entre xaneiro de 1834 e xullo de 1835, o novo Boletín Oficial da Provincia de Lugo⁵⁹ danos información destas xurisdicións, unha vez desaparecidos os concellos constitucionais como consecuencia da derogación da lexislación constitucional por Fernando VII.

Aínda que nun principio pode darnos a impresión que carecen de interese, o certo é que nos achegan información da existencia desta antiga organización territorial naquel convulso período histórico, que doutra maneira non teríamos pola inexistencia de actas.

As noticias que atopamos son as seguintes:

-No boletín de 20 de marzo de 1834 aparece a relación de xurisdicións e coutos que deben recibir este periódico oficial, así como o número de exemplares que corresponde a cada unha.

O asunto vén do interese das autoridades de dar unha maior difusión deste boletín, que debía lerse todos os días festivos, polo que o Goberno Civil

da provincia de Lugo, autorizado pola Real orde de 13 de febreiro de 1835, tomou a decisión de destinar un maior número de exemplares para enviar ás diferentes xurisdicións, co fin de que as súas autoridades remitisen un exemplar para cada dúas freguesías do seu termo, encargándose o pedáneo da máis poboada de conservar os diferentes exemplares e telos a disposición da outra, unha vez lidos e publicados.

Entre as xurisdicións e coutos que recibían este periódico estaban a de Adai, con trinta parroquias, correspondéndolle quince exemplares; a de Arxemil, con tres freguesías, a quen lle correspondía dous exemplares; a de Manán, cunha parroquia e un exemplar; e a Gomeán un periódico para a súa única parroquia.

Como vemos, o número de freguesías de cada unha destas xurisdicións coincide co número das freguesías da que nos dá información o Censo de Floridablanca, é dicir, trinta en Adai, tres en Arxemil, unha en Gomeán, das que demos noticias nas primeiras páxinas deste artigo.

Podería facernos dubidar a de Manán, integrada pola freguesía do mesmo nome e pola de San Fiz de Paradela segundo este censo; pero posiblemente sexa un erro motivado porque, como dixemos, a cada dúas parroquias lles correspondía un exemplar do periódico, neste caso como eran dúas só recibían un periódico.

Esta opinión vese amparada polo requirimento de 20 de setembro de 1835 do Gobernador civil de Lugo, publicado no Boletín oficial do día 23, onde se relacionan os nomes das xurisdicións e coutos que non satisfaceron a cota distribuída para afrontar os gastos e axudas de custo dos deputados que asistiron ás Cortes de xura, entre as que se atopan a de «Manán e Sanfiz».

-No boletín de 22 de abril de 1834, publicouse o reparto veciñal que realizou o Concello de Lugo, aprobado o 31 de marzo de 1831⁶⁰, polo Gobernador civil da provincia de Lugo, para facer fronte a unha dotación de cinco mil reais para o

⁵⁹A provincia de Lugo créase polo Real decreto de 1833, e o Boletín Oficial da Provincia de Lugo substitúe ao de Galicia no ámbito desta provincia, empezando a súa publicación a partir do 1 de maio de 1835 (BOP LUGO de 4 de abril de 1835)

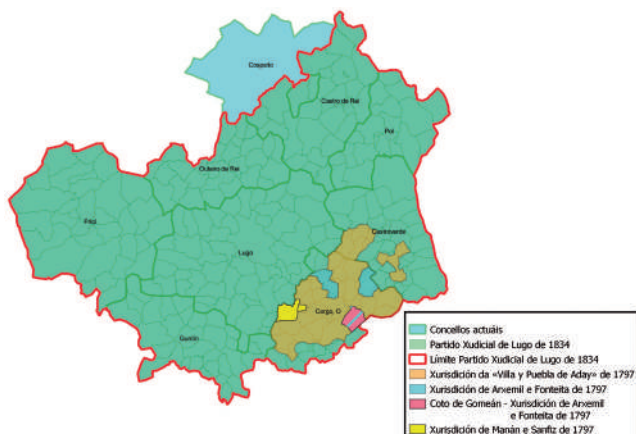
⁶⁰BPLU. BOP Lugo de 20 de abril de 1835

Correxidor do seu partido, D Pascual Fernández Baeza, que se distribuíu entre as diferentes parroquias integradas nas xurisdicións que se expresan. Nesta relación aparecen, entre outras:

Xurisdición ou couto	Reparto que lle corresponde
Adai	541 Rs e 31 Mrs
Arxemil	54 Rs e 14 Mrs
Gomeán	30 Rs e 5 Mrs
Manán	22 Rs e 2 Mrs
Pedrafitá	16 Rs e 6 Mrs

Descoñecemos os criterios utilizados para realizar o reparto (número de habitantes?), pero si que podemos afirmar que a Xurisdición de Adai era a que máis achegas lle correspondía por riba de Lugo (372 reais), Castroverde (435 reais e 10 maravedís), «Castro de Rey de Tierra Llana» (488 reais e 8 maravedís) e a xurisdición de Luaces (222 reais e 2 maravedís), sendo a súa cota moi superior á do resto.

-No boletín de 8 de xuño de 1834⁶¹, publícase a relación de pobos que pertencen ao partido xudicial de Lugo, no que quedan integradas todas as parroquias da xurisdición de Adai, Arxemil, Manán e Sanfiz de Paradela e couto de Gomeán.

⁶¹Unha vez dividido o territorio da península e illas adxacentes en provincias conforme ao Real decreto de 30 de novembro de 1833, a Reina Gobernadora, por outro de 21 de abril de 1834, subdividiu estas en partidos xudiciais co fin de achegar a Xustiza aos pobos e para realizar as eleccións a Procuradores do Reino. Conforme a esta disposición, os alcaldes ordinarios de todos os pobos tiñan que cesar no exercicio do poder xudicial, remitido os procesos que estivesen pendentes aos xuíces letrados das cabezas de partido para súa continuación e fallo.

Os correixedores e alcaldes maiores de pobos que non eran cabeza de partido, continuarían administrando Xustiza neles e nos seus termos e os dos pobos cabeza de partido continuarían ata nova resolución.

-No boletín de 26 de abril de 1835, publícase a relación de xurisdicións debedoras do Boletín de Galicia, entre a que se atopa a Xurisdición de Adai.

6 O CONCELLO DA «VILLA E PUEBLA DE ADAY» A PARTIR DE 1835.

6.1 Introducción

O Concello de Adai aparece na lista alfabética dos municipios que se estableceron na provincia de Lugo a finais de 1835⁶², ao abeiro do establecido no Real decreto de 23 de xullo dese ano⁶³. Con todo, no Arquivo Municipal do Corgo só se conservan actas dos seus concellos -da «Villa y Puebla de Aday»-, desde o 23 de febreiro ata o 6 de decembro de 1840, é dicir, faltan as do período comprendido entre 1835 ata 1839.

As trece primeiras sesións do concello de Adai en 1840⁶⁴ celebráronse baixo a vixencia do Real decreto de 23 de xullo de 1835 e as cinco restantes coa Lei de 14 de xullo de 1840⁶⁵, que devolve a vixencia da Instrución do Goberno Político da Provincias, aprobado polo Real decreto de 3 de febreiro de 1823, que regula as atribucións destes institutos.

⁶²BOPLU. O Gobernador civil da provincia de Lugo, marqués de Astariz, por oficio de 20 de novembro de 1835, ordenou publicar a lista alfabética dos concellos establecidos na provincia de Lugo (BOPLU de 22 de novembro de 1835). Os concellos establecidos eran os seguintes: «Aday, Alfoz del Castro de Oro, Amarante, Asma, Baamonde, Barreiros, Bretoña, Cabarcos, Cancelada de Abajo, Cancelada de Arriba, Castro de Rey de Lemos, Castro de Rei de Tierra LLana, Castromayor, Castroverde, Caurel, Cebrero, Cervantes, Coto Nuevo, Coto Viejo, Chantada, Doncos, Ferreira de Pallares, Foz, Friol, Fuensagrada, Galdó, Incio, Lánacara, Lea, Luaces, Meira, Miranda, Mondoñedo, Monforte, Montefurado, Monterroso, Moreda, Murás, Neira (San Payo), Narla (San Pedro), Navia de Suarna, Neira de Jusá, Neira de Rey, Noceda, Nogales, Nois, Orrea, Otero de Rey, Parga, Peibás, Penamayor, Portocelo, Puebla del Brollón, Puebla de S. Julián, Puertomarín (San Juan), Puertomarín (San Pedro), Quiroga, Ribadeo, Rivas de Sil (S. Clodio), Samos, San Ciprián, Sante, Sarria, Saviñao; Somoza mayor de Lemos, Somoza de Villouzan, Sover, Taboada, Tierra de la Orden, Tierrallana del Valle de Oro, Torredez, Triacastela, Valeira, Valle de Lorenzana, Valle de Oselle, Villaformán, Villalba, Villameá, Villanueva de Lorenzana, Villar, Villarente, Villaronte, Vivero y Ulloa».

⁶³BOPLU. BOPLU de 25 de outubro e de 11 de novembro de 1835.

⁶⁴O Real decreto de 23 de xullo de 1835, para o arranxo provisorio dos concellos da península e illas adxacentes, publicouse na Gaceta de Madrid do día seguinte, venres 24, e no BOPLU do mércores 5 de agosto de 1835.

⁶⁵Neste ano 1840, a «Villa y Puebla de Aday» celebrou dezanove concellos os días 23 e 28 de febreiro; 8, 14, 18 e 28 de marzo; 4, 11 e 18 de abril; 2, 11, 23 de maio; 25 de xuño; 14 de agosto; 4 de setembro (extraordinaria), 17 de setembro; 14 de novembro (extraordinaria); 29 de novembro e 6 de decembro.

⁶⁶Ainda que Fariña Jamardo opina que o Real decreto de 23 de xullo de 1835 estivo vixente ata a entrada en vigor da Lei de 15 de outubro de 1836, nós entendemos que esta non derogou aquel, senón que devolveu a vixencia ao Real decreto de 3 de febreiro de 1823, que regulaba o goberno económico político das provincias (no seu capítulo I, establecía as obrigas dos concellos), pero non outros aspectos contemplados ou escasamente regulados no de 23 de xullo de 1835 como, por exemplo, a organización dos concellos, a natureza dos oficios da república, algúns aspectos do proceso electoral para oficios municipais, entre outras materias, que non son obxecto deste traballo.

Encabezamento da primeira acta que se conserva do concello da «Villa y Puebla de Aday», de 23 de febreiro de 1840

6.2 A organización do concello da «Villa y Puebla de Aday»

O Real decreto de 23 de xullo de 1835 dispoñía, no seu Título primeiro, que os concellos terían un alcalde, un ou máis tenentes de alcalde e certo número de rexedores, segundo esixise a veciñanza, conforme á escala que establecía o seu artigo 2⁶⁶.

Na acta da primeira sesión das que se conservan deste concello, de 23 de febreiro de 1840, na que se tratou do nomeamento do secretario municipal, a corporación compoñíase dun alcalde primeiro-presidente, un alcalde segundo, un procurador síndico xeral e seis rexedores⁶⁷. Con esta composición o número de veciños naquela data oscilaría entre 500 e 1.500, aínda que non podemos confirmalo, xa que o Real decreto de 1835, para esa poboación establecía cinco rexedores, e para o seguinte tramo de poboación (de 1.500 a 3.000), establecía 7, polo que non nos cadra ben a existencia de seis rexedores. En troques, na Lei de 1840 o número de membros descritos na acta referida correspondería a un

⁶⁶ De 100 á 200 veciños	1 alcalde	2 regidores	1 procurador do Común
De 200 á 500	id. 1	id. 1	Teniente alcalde 3 id. 1 id.
De 500 á 1.500	id. 1	id. 1	id. 5 id. 1 id.
De 1.500 á 3.000	id. 1	id. 2	id. 7 id. 1 id.
De 3.000 á 5.000	id. 1	id. 3	id. 10 id. 1 id.
(...)			

⁶⁷AHMB: O Concello de Becerreá tiña a mesma composición que o de Adai segundo resulta da acta do seu «ayuntamiento» de 21 de outubro de 1840, se ben é a primeira acta desta entidade local, polo tanto, nove meses posterior a primeira de Adai. Esta acta de Becerreá refírese á súa primeira instalación como concello.

municipio cunha veciñanza máis pequena, que abranguería entre 200 e 500 veciños⁶⁸.

Os membros da corporación no ano 1840 foron:

Alcalde primeiro-Presidente: D. Andrés Valcarce e Pardo

Alcalde segundo: D. José Páramo López.

Procurador Síndico Xeral: D. Antonio Lence

Rexedor primeiro: D. Pedro Rodríguez

Rexedor segundo: D. Manuel Díaz de Yebra.

Rexedor terceiro: D. Juan de Neira e Gayoso (non asistiu á sesión).

Rexedor cuarto: D. Francisco Ballón.

Rexedor quinto: D. José Ares Pociña

Rexedor sexto: D. José Díaz Zuneyra.

Relacionamos ao alcalde primeiro e o rexedor terceiro cos pazos de Valcarce de O Corgo e de Quintela en Farnadeiros, respectivamente. O rexedor quinto, D. José Ares Pociña é posible que teña que ver co pazo da Torre en Adai (hoxe en ruínas).

6.3 O termo municipal

En outubro e en novembro dese ano, o Gobernador civil, Laureano Gutiérrez, requiriu⁶⁹ aos municipios recentemente establecidos que lle remitisen a lista nominal das freguesías de cada concello, coa expresión das xurisdicións e coutos de procedencia. Esta lista sería de grande valor para coñecer o termo do municipio de Adai naquelas datas, pero non a atopamos⁷⁰.

Con todo, pódenos axudar para coñecelo, o acordo do concello ordinario de 23 de maio de 1840, no que se nomearon os Comisionados da

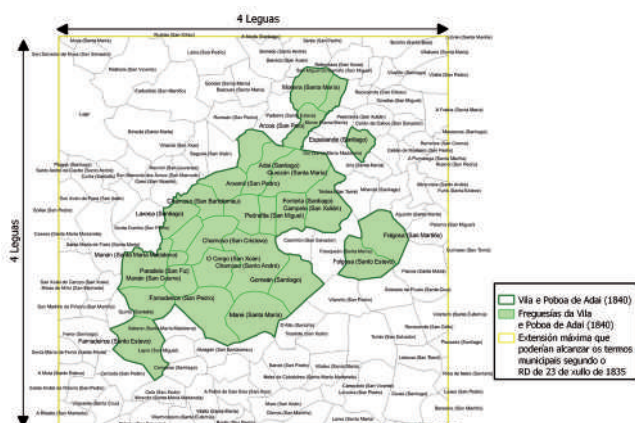
⁶⁸A lexislación post constitucional sempre esixiu unha proporción entre o Goberno do pobo e o seu vecindario para a boa orde e administración. O Decreto CLXIII de 23 de maio de 1812, no seu apartado IV establecía a mesma. Para concellos de entre 500 e menos de 1000 veciños, establecíase un alcalde, 6 rexedores e un procurador xeral.

⁶⁹Ver nota 62.

⁷⁰Podería ser de grande axuda o libro «Proyecto de división municipal de la Provincia de Lugo, con arreglo a la de partidos judiciales» de D. Benito Pla y Cancela. Lugo. Imprenta de D. Manuel Pujol y hermano, 1837. Non fomos quen de atopar un exemplar para estudialo.

corporación nas Xuntas que tiña que ter cada curato do distrito municipal, segundo establecía a Orde do Intendente de 30 de abril de 1835. Neste acordo relacionáanse as freguesías seguintes: San Pedro de Farnadeiros, seu anexo San Esteban; Santa Catarina de Anseán; Santa María de Marei, Gomeán, seu anexo; Santo André de Chamoso; Manán de Arriba; San Fiz de Paradela, Cabreiros, seu anexo; Santiago de Laxosa, Manán de Abaixo, seu anexo; San Xoán do Corgo, San Cristovo, seu anexo; Bergazo, seu anexo; Santiago de Adai, Piñeiro, seu anexo; San Pedro de Arxemil, San Bartolomé, seu anexo; Pedrafita, Moreira, seu anexo; San Paio de Arcos, Souto de Torres, seu anexo; Santiago de Espasande; Santa María de Queizán, Campelo, seu anexo; San Martín de Folgosa, San Esteban, seu anexo; Santiago de Fonteita.

Disto deducimos que, polo menos, estas vinte e oito parroquias constituían o termo municipal de Adai. Non obstante, non podemos dar por totalmente exacta esta relación, xa que despois da acta da sesión de 25 de xuño dese mesmo ano, consta unha nota «de lo que se cargó a las parroquias omisas y más atrasadas en el pago de la contribución extraordinaria», entre as que se atopa San Pedro de Cellán.

Mapa do termo municipal do concello da Vila e Poboas de Adai, segundo resulta dos datos da acta de 23 maio de 1840. Elaborado polo enxeñeiro Carlos Escudero Roldós

O artigo 4º do Real decreto de 23 de xullo de 1835 establecía que se a poboación estivese dispersa e sen centro de reunión -circunstancia na que se atopaba este municipio-, marcaríase o territorio

correspondente a cada «ayuntamiento», que non debería exceder de catro leguas⁷¹ en cadro, nin dunha poboación de 500 veciños. Á vista das parroquias integrantes do Concello da «Villa y Puebla de Adai» parece evidente a dispersión da veciñanza, polo que é doado que se fixese a delimitación do seu termo conforme a estes parámetros.

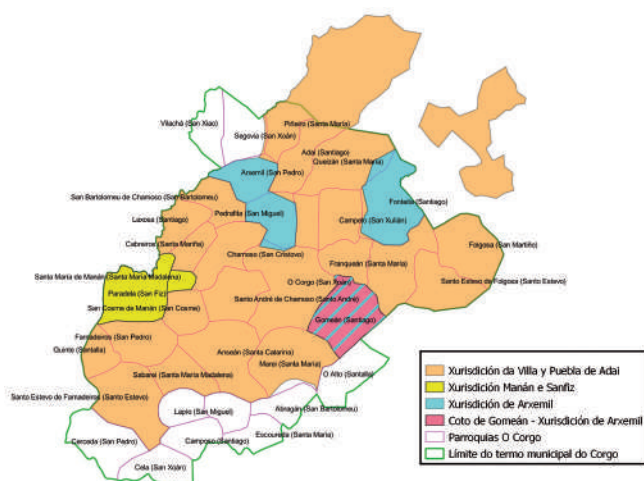
O establecemento de concellos conforme ao Real decreto de 1835 e as parroquias que conformaban o seu termo, trouxeron algunhas dúbidas nos sorteos de quintas ao longo de 1835.

Así, por exemplo, o Concello da Somoza de Vilouzán preguntaba á Deputación de Lugo se debía sortear aos quintos das freguesías de San Román de Armesto e de parte da de San Pedro de Tortes, que de antigo pertencían ao extinguido couto de Villa Esteva (Vilaesteva), ou do contrario, debía facelo Nogales (As Nogais), concello que se entendía competente. Outros casos son os de Neyra de Rey (Neira de Rei) que consultaba a aquela corporación provincial se debía computar os quintos das parroquias de Furís, Freiría, Masoucos e San Cosme, que eran do seu distrito, pero que estaban integradas no partido xudicial de Lugo. E tamén o caso de Adai que remitiu á Deputación Provincial de Lugo un oficio «que noticiaba el entorpecimiento de las operaciones de la quinta, porque debiendo ser comprendida allí la parroquia de Franqueán, como lo había sido siempre, la reclamaba el de Puebla de San Julián (Póboa de San Xiao); y además porque estando todavía en duda sobre las parroquias que debían entrar al sorteo, no podía concluir el alistamiento [...]». A lo que aquela corporación provincial resolvió, en sesión de 20 de novembro de 1835, que una vez que «que fue del partido judicial de Sarria, la dejase al distrito a que la hubiese unido la Junta del mismo partido y que sobre la asignación de otras parroquias se entendiese con la de Lugo a quien correspondía»⁷²

De todo esto concluímos que parroquias que pertencían a un concreto distrito municipal podían pertencer a partidos xudiciais distintos.

⁷¹Segundo o dicionario da RAE a legua no sistema español equivale a 5.572,7 m.

⁷²ADPLU. Sinatura 3965. Libro de actas de 1835.

Mapa da posible evolución desde as antigas Xurisdicións da Vila e Poboá de Adai; Arxemil; Manán de Arriba e San Fiz de Paradela e o couro de Gomeán ao actual concello do Corgo, elaborado polo enxeñeiro Carlos Escudero Roldós.

6.4 As actas dos «ayuntamientos» de 1840

a) Introducción

As actas do ano 1840 refírense a diversos asuntos relacionados coa vida municipal: nomeamento do secretario municipal, periodicidade das sesións e forma de levalas a cabo, dación de conta das diversas ordes circuladas polo Xefe Político da Provincia, reparto de racións de alimentos, contas, reclamación, organización do «Cantón», elaboración de veciños que dispoñían «yunta» de gando propia ou allea para o arranxo de racións etc.

As actas están encadenadas nun libro que leva por título: «Libro de actas que forma el ayuntamiento constitucional de la Villa y Puebla de Aday para este año de mil ochocientos cuarenta en el que se asentaron todos los acuerdos que en sesión hagan los Señores que lo componen y existirá en la Secretaría del mismo ayuntamiento con todos los demás Documentos a ella pertenecientes».

b) Réxime de sesións do concello

Na primeira sesión correspondente ao 23 de febreiro de 1840, noméase secretario municipal «por pluralidade absoluta de votos», a D. Manuel Francisco Cela, veciño de Santo André de Chamoso deste distrito, para acto seguido fixar

a periodicidade das sesións ou «ayuntamientos» ordinarios que se celebrarían todos os domingos do ano á unha da tarde, «a no ser que haiga causas o motivos justos que lo impidan vajo la responsabilidade los omisos cuyas reuniones serán en la Sala Consistorial de este Distrito sita en San Cristóbal de Chamoso», debendo asistir ás ordinarias os mordomos pedáneos de todas as parroquias do distrito municipal, e non podendo «han de facultar una persona que lo ejecute en su nombre bajo la multa de un ducado al que fuese omiso». Uns meses máis adiante, na sesión de 11 de marzo, cambian o día para celebrar os concellos ordinarios para os sábados, ás dúas da tarde.

Nas reunións non se permitía estar con chapeu na cabeza, nin fumar ou facer ruído, nin «barullo alguno que interrumpa la atención del ayuntamiento en los negocios que tenga que despachar».

O acordo tamén contempla a celebración de sesións extraordinarias para tratar asuntos correspondentes á milicia nacional «y mejor administración de Justicia», previa convocatoria do presidente oficiada aos demais individuos do concello sinalando o día e hora.

c) Organización do arquivo municipal

O acordo referido establece que a documentación municipal estaría a cargo do secretario do concello «quien de ellos será responsable, teniendo el buen orden para presentar cualquiera Decreto Circular o instrucción que por la corporación le fuese pedida con la ligereza y exactitud que corresponde».

Con esta decisión parece que se quería facer fronte ao problema de que a documentación estivese en mans que non correspondían, xa que na mesma sesión ordénase oficial ao alcalde primeiro cesante do ano anterior, un tal D. Domingo Antonio Trebolle, para que «en el día y hora de la una de la tarde se presente en esta casa del ayuntamiento a hacer entrega en la secretaría del mismo todos los documentos que existen en su poder, los cuales se tomarán por inventario

formal». Non debeu ser menor o asunto porque na sesión ordinaria de 28 de marzo dese ano, aínda non achegara os documentos e Boletíns dos anos 1837 a 1839, polo que a corporación decide que o Presidente «le estreche valiéndose de los medios que estén a su alcance y si fuese preciso fuese hasta el de la fuerza armada».

Tamén se ordena a levanza dun libro de rexistro para a anotación por número e día da correspondencia co Xefe Político da Provincia, asentando ademais, as contestacións coa Excmá. Deputación Provincial ou outras autoridades, cando traten de negocios que puidesen ter transcendencia.

d) Organización do Cantón

En 1835 España estaba na primeira guerra carlista, quizabes por iso no distrito estaba acantoadada unha forza militar, a que atendía en materia de bagaxes e subministros aos «rexedores de semana», o que lles obrigaba a residir no pobo do Corgo, para o que dispoñían dunha sala con cama e escritorio na casa de Froilán López, podendo saír e entrar cando se lles acomodase, o que lle supuxo a este a exención de bagaxes, en concepto de remuneración. Nela almacenábanse as racións que se pedían aos pobos para o subministro da tropa.

Este cantón produciu algún malestar entre os veciños das parroquias pola inversión que tiñan que facer para os subministros de cabalería, polo que o concello, en sesión de 1 de abril, acordou aos rexedores de semana que non deran máis cabalerías aos señores oficiais sen autorización do comandante.

Na sesión ordinaria de 2 de maio suprimiuse a obriga de permanecer no pobo aos rexedores de semana, por cambio das circunstancias, pero a tropa aínda estaba instalada en xuño de 1840 na casa mesón de D. Apolinar Valcarce, sito na estrada xeral de Castela, na que o exército construíu, o 3 de setembro de 1839, un forte baixo a dirección do comandante de enxeñeiros D. Francisco Javier Pardo Pimentel, por orde do Excmo. Sr.

Capitán Xeneral de Galicia. Nel edificáronse dous tambores, dos que un deles dificultaba a entrada ao mesón. Esta casa mesón pasou a ser sé da casa do concello no ano seguinte.

Foto da Casa de Resch, hoxe desaparecida, na antiga estrada de Castela (á carón da actual Casa do Concello)

Foto tomada por D. Jesús Abuín Arias, cronista oficial do Concello do Corgo, actualmente na web oficial do Concello do Corgo

e) Outros asuntos tratados

Os diferentes asuntos tratados nas sesións refírense a temas de recadación de arbitrios e de contribucións extraordinarias de guerra, nomeamento do cargo de depositario de contribucións e dos membros das xuntas dos diferentes curatos do distrito, cuestións da orde pública e fixación de prezos de alimentos, así como sacar a pública postura o aluguer para o ano 1841 da casa que serviu de cárcere, emprazada en Santiago de Adai. O derradeiro acordo de 1840 foi o de iniciar os trámites para a renovación dos membros do concello.

7 CONCLUSIÓNS

A desaparición ou destrución da documentación, unhas veces para evitar a represión absolutista no primeiro terzo do século XIX, outras para

acender a calefacción ou ben por outros expurgos documentais mal executados, priváronnos de escritos fundamentais para poder estudar con máis precisión os tres elementos que caracterizan aos concellos, dos que falábamos ao comezo: a poboación, o termo municipal e a organización interna, e poder profundizar no de Adai, obxecto deste estudo, como antecedente inmediato do Concello do Corgo.

Porén, podemos concluír que a base histórica do núcleo central do Concello da Vila e Poboia de Adai foi á xurisdición do mesmo nome.

Sabemos, polo referido documento de 1821, que o de Adai, alomenos, estaba constituído como concello constitucional en xaneiro dese ano; pero

opinamos que é moi posible que se constituíse no primeiro período constitucional ao redor de 1813, xa que outras xurisdicións de menos entidade, como a Somoza de Vilaouzá -cunha superficie de 32,125 km²-, atopámolas formando concello en 1813, aínda que, posteriormente, trala volta de Fernando VII, este derogase a lexislación constitucional, e se volveuse á situación anterior de 1808.

O Concello do Corgo aparece xa na primeira acta de 1841, que corresponde ao 7 de febreiro, e nela tratouse o réxime de sesións e estableceuse a casa do concello na casa mesón de D. Apolinar Valcarce, sita en San Xoán do Corgo, «cabeza do distrito municipal», a que antes nos referíamos.

ANEXO I

FREGUESÍAS DA XURISDICIÓN DA VILA E POBOA DE ADAI

NOME PARROQUIA	Nº VECIÑOS	Nº CASAS	TRABUCOS/ PRESTACIÓNS SEÑORIAIS	TITULAR DO SEÑORÍO	LINDES DA PARROQUIA	DATA DA REUNIÓN EN SERÍN
ADAI (Santiago) Sin. 10.409-01	18	22	Pedido: 5 Rv y 17 Mrs. Servizo ordinario e extraordinario: 30 Rv e 24 Mrs	Condesa de Lemos	L: Santa M ^a de Queizán, P: S. Pedro de Arxemil N: Santa M ^a de Piñeiro S: San Miguel de Pedrafitá	25.04.1753
ANSEÁN (Sta. Catarina) Sin. 10.310-06	18	18	Vasalaxe: 78 Rv Pedido: 9 Rv Servizo ordinario e extraordinario	Condesa de Lemos	L: Santa M ^a de Marei P: Marei de Abaixo N: San Pedro André de Chamoso S: Santa M ^a Madalena de Sabarei	16.04.1753
ARCOS (S. Paio) Sin. 10.618-01	19	19	Vasalaxe: 122 Rv Pedido: 10 Rv	Condesa de Lemos	L: Santa M ^a do Monte P: Santo Estevo de Paderne N: Santo Tomé de Souto de Torres S: Santa M ^a de Queizán	16.04.1753

BERGAZO (S. Pedro Fiz) Sin. 10.255-01	14	14	Vasalaxe: 64 Rv Pedido: 5 Rv Servizo ordinario e extraordinario: 29 Rv	Condesa de Lemos	L: San Xulián de Campelo P: San Miguel de Pedrafita N: San Xoán do Corgo S: Santiago de Adai	24.04.1753
CABREIROS (Sta. Mariña) Sin. 10.409-10	12	12	Vasalaxe: 93 Rv e 24 Mrs Pedido: 4 Rv e 8 Mrs Servizo ordinario e extraordinario: 25 Rv e 14 Mrs	Condesa de Lemos	L: Santo André de Chamoso, P: Santiago de Laxosa N: San Bartolomeu de Chamoso Santiago de Laxosa S: Santa M ^a Madalena de Manán	30.03.1753
CAMPELO (S. Xulián) Sin.10.269-01	17	16	Vasalaxe: 90 Rv e 24 Mrs Pedido: 8 Rv y 26 Mrs Servizo ordinario e extraordinario: 38 Rv e 21 Mrs.	Condesa de Lemos	L: Salvador de Castrillón P: San Fiz de Bergazo N: Santa M ^a de Queizán S: San Xoán do Corgo	18.04.1753
CASTRILLÓN (S. Salvador) Sin. 10.309-06	14	14	Vasalaxe: 71 Rv Pedido: 22 Rv Servizo ordinario e extraordinario: 48 Rv (por compartimento feito pola cabeza de provincia como consta do testemuño dado polo escribán de número desa xurisdición)	Condesa de Lemos e Andrade	L: Santa M ^a de Franqueán P: San Xoán do Corgo N: Santiago de Fonteita S: Santiago de Gomeán	31.03.1753
CELLÁN (S. Pedro) Sin. 10.618-11	21	21	CELLÁN DE CALVOS: Vasalaxe: 7 Rv CELLÁN DE MOSTEIRO: Vasalaxe: 1 Rv e 17 Mrs e unha galiña/veciño/ano equivalente a 39 Rv	CELLÁN DE CALVOS: Conde de Altamira CELLÁN DE MOSTEIRO: D. Juan Regueira Quiroga	L: Sta María de Freiría N: San Xulián de Pereiramá S: Santa María de Uriz	16.04.1753
CHAMOSO (S. Bartolomeu) Sin. 10.201-06	11	11	Vasalaxe: 77 Rv Pedido: 6,5 Rv Servizo ordinario e extraordinario: 18 Rv	Condesa de Lemos	L: San Pedro de Arxemil P: San Vicente de Coeo N: San Xoán de Segovia S: Santiago de Laxosa	16.04.1753

CHAMOSO (S. Cristovo) Sin. 10.405-05	18	19	Vasalaxe: 83 Rv Pedido: 9,5 Rv Servizo ordinario e extraordinario: 17 Rv	Condesa de Lemos	L: San Xoán do Corgo P: San Bartolomeu de Chamoso N: San Miguel de Pedrafita S: San Pedro André de Chamoso	17.04.1753
CHAMOSO (Sto. André) Sin. 10.445-01	36	36	Veciños ou COUTO DE SAN ANDRÉS: Luctuosa Resto Condesa de Lemos: Vasalaxe: 73 Rv e 22 Mrs Pedido: 9 Rv e 24 Mrs	Condesa de Lemos Couto de Santo André da citada condessa e do Marqués de Castelar por metade	L: Santa M ^a de Marei P: Manán de Arriba N: San Cristovo de Chamoso S: San Cosme de Manán de Abaixo	16.04.1753
CORGO (S. Xoán) Sin. 10.318-11	22	21	Vasalaxe: 104 Rv Pedido: 9 Rv e 17 Mrs Servizo ordinario e extraordinario: 42 Rv e 2 Mrs	Condesa de Lemos	L: San Salvador de Castrillón P: San Cristovo de Chamoso N: San Fiz de Bergazo S: Santa M ^a de Marei	25.04.1753
ESPASANDE (Santiago) Sin. 10.208-10	20	17	Vasalaxe: 79 Rv / ano Pedido: 7 Rv e 17 Mrs /ano Servizo ordinario e extraordinario: 36 Rv e 30 Mrs	Condesa de Lemos	L: San Pedro de Cellán P: Santa M ^a Madalena de Goi N: Santa M ^a do Monte S: Santa María de Uriz	16.04.1753
FARNADEIROS (S. Pedro) Sin. 10.468-01	30	30	Vasalaxe: 156 Rv /ano Pedido: 23 Rv/ano Servizo ordinario e extraordinario: 87 Rv	Condesa de Lemos	L e S: Santa M ^a Madalena Sabarei P: Santa Olalla de Quinte N: San Fiz de Paradela	24.04.1753
FARNADEIROS (Sto. Estevo) Sin. 10.202-06	16	16	Vasalaxe: 79 Rv Pedido: 7 Rv e 6 Mrs Servizo ordinario e extraordinario: 11 Rv e 30 Mrs	Condesa de Lemos	S: San Pedro de Cerceda L e N: San Pedro de Farnadeiros P: río Miño	15.02.1753
FOLGOSA (Sto. Estevo) Sin. 10.203-11	23	23	Vasalaxe: 100 Rv Pedido: 76 Rv Servizo ordinario e extraordinario: 76 Rv	Condesa de Lemos	L: Santa M ^a de Pacios P: Santa M ^a Franqueán N: San Pedro de Santa Cruz S: San Martiño de Folgosa	31.02.1753

FOLGOSA (S. Martiño) Sin. 10.567-01	31	29	Vasalaxe: 156 Rv Pedido: 145 Rv Servizo ordinario e extraordinario: 111 Rv	Condesa de Lemos	L: Santa Mª de Pacios P: Santiago de Fonteita N: Santa Mª de Agustín S: Santo Estevo de Folgosa	31.02.1753
FRANQUEÁN (Sta María) Sin. 10.831	29	31	Condesa de Lemos: Vasalaxe: 96 Rv Pedido: 12 Rv Agustín Henríquez: 1 día de traballo ou 2 Rv e luctuosa Servizo ordinario e extraordinario: 109 Rv e 17 Mrs	Condesa de Lemos (a excepción de 7 casas do couto de Oubime de D. Agustín Henríquez)	L: San Martiño de Folgosa P: San Salvador de Castrillón N: Santiago de Fonteita S: Santiago de Gomeán	16.04.1753
LAXOSA (Santiago) Sin. 10.627-01	31	30	Vasalaxe: 82 Rv Pedido: 9 Rv e 17 Mrs Servizo ordinario e extraordinario: 50 Rv	Condesa de Lemos	L: Santa Mariña de Cabreiros P: San Pedro de Santa Comba N: San Bartolomeu de Chamoso S: San Vicente de Coeo	16.04.1753
MANÁN DE ABAIXO Sin. 10.310-01	10	10	Vasalaxe: 9 Rv e 28 Mrs Pedido: 5 Rv e 26 Mrs Servizo ordinario e extraordinario: 21 Rv e 12 Mrs	Condesa de Lemos	L: Santa Mariña de Cabreiros P: San Pedro de Farnadeiros N: Santa Mª Madalena de Marei de Arriba S: Santa María Madalena de Sabarei	15.02.1753
MAREI (Sta. María) Sin. 10.525-01	60	61	Condesa de Lemos: Vasalaxe: 269 Rv y 48 Rv Pedido: 30 Mrs Servizo ordinario e extraordinario: 111 Rv A D. Pedro Ysidro Yebra Pimentel, señor do couto de Vilanova: prestación persoal: 1 día de traballo cada veciño estado llano ou 2 Rv Luctuosa: 17 Rv / cada ano Servizo ordinario e extraordinario : 140 Rv e 27 Mrs	Condesa de Lemos Couto VILANOVA: D. Pedro Isidro de Yebra Pimentel	L: Santalla do Alto P: Santa Catarina de Anseán N: San Xoán do Corgo S: Santa Mª Madalena de Escoureda	10.04.1753

MIRANDA (Santiago) Sin. 10.801-06	22	22	Vasalaxe: 15 Rv Pedido: 14 Rv Servizo ordinario e extraordinario: 34 Rv e 17 Mrs	Condesa de Lemos	N: Santa Madalena de Manán de Arriba L: Santo André de Mirandela P: Santo Tomé de Tórdea S: San Martiño de Folgosa	16.04.1753
MOREIRA (Sta. María) Sin. 10.432-05	25	23	COUTO VILARDECÁS: Vasalaxe: 78 Rv Pedido: 6 Rv COUTO DE MOREIRA: Luctuosa e ademais, toda a freguesía (os veciños) tiñan os servizos ordinarios e extraordinarios: 50 Rv e 2 Mrs	MOREIRA, señorío do Real Colexio de Meira de San Bernardo e Vilardecás, señorío da Condesa de Lemos Condesa de Lemos	L: Santo Tomé de Souto de Torres P: San Pedro de Romeán N: Santo André de Barredo	16.04.1753
PADERNE (Sto. Estevo) Sin. 10.490-06	14	13	Vasalaxe: 72 Rv / año Pedido: 9 Rv /año Servizo ordinario e extraordinario: 42 Rv	Condesa de Lemos	L: San Paio de Arcos; P: San Pedro de Romeán N: Santa Mª de Moreira S: Santa Mª de Piñeiro	16.04.1753
PIÑEIRO (Sta. María) Sin. 10.207	21	15	Vasalaxe: 97 Rv Pedido: 9 Rv Servizo ordinario e extraordinario: 54 Rv e 24 Mrs	Condesa de Lemos	L: Santiago de Adai P: río Ponte do Bao N: Santo Estevo de Paderne S: San Pedro de Arxemil	20.04.1753
QUEIZÁN (Sta. María) Sin. 10.208-05	24	27	Vasalaxe: 129 Rv Pedido: 39 Rv Servizo ordinario e extraordinario: 101 Rv e 13 Mrs	Condesa de Lemos	L: Santiago de Fonteita P: Santiago de Adai N: Santa Mª do Monte S: San Fiz de Bergazo	16.03.1753
QUINTE (Sta. Olalla) Sin. 10.196-11	18	18	Vasalaxe: 82 Rv e 16 Mrs Pedido: 10 Rv Servizo ordinario e extraordinario: 17 Rv	Condesa de Lemos	L e N: San Pedro de Farnadeiros S: Santo Estevo de Farnadeiros P: río Miño	15.02.1753
SABAREI (Sta Mª Madanela) Sin. 10.197-13	24	20	Vasalaxe: 87 Rv Pedido: 15 Rv Servizo ordinario e extraordinario: 9 Rv e 10 Mrs	Condesa de Lemos	L: San Pedro de Maceda S: San Miguel de Lapío P: Santo Estevo de Farnadeiros N: Santa Catarina de Anseán	15.02.1753

SOUTO DE TORRES (Santo Tomé) Sin. 10.252-06	8	8	Vasalaxe: 156 Rv Pedido: 7 Rv e 18 Mrs Servizo ordinario e extraordinario: 43 Rv e 11Mrs	Condesa de Lemos	L: Santa M ^a Madalena de Goi P: Santa M ^a de Moreira N: San Xurxo de Rebordaos S: San Paio de Arcos	15.02.1753
SOUTOMERILLE (S. Salvador) Sin. 10.246-21	4	4	Servizo ordinario e extraordinario Non recibe nada por razón de vasalaxe nin luctuosa	D. Diego Cabarcos D. Angel Pallín Zapata	L e S: Santa M ^a de Moreira P: Santo André de Barredo N: San Xoán de Barredo	16.04.1753

ANEXO II

FREGUESÍAS DA XURISDICCIÓN DE ARXEMIL, PEDRAFITA E FONTEITA

NOME PARROQUIA	Nº VECIÑOS	Nº CASAS	TRABUCOS	TITULAR DO SEÑORÍO	LINDES CON PARROQUIAS DOUTRAS XURISDICCIÓN	DATA DA REUNIÓN EN SERÍN
ARXEMIL (S. Pedro) Sin. 10.310-10	25	23	ARXEMIL: Vasalaxe: 4 Rv/ veciño/ano (nos outros coutos non se pagaba) Servicio ordinario e extraordinario: 54 Rv y 12 Mrs	A parroquia tiña tres coutos: Couto de ARXEMIL: de Agustín Henríquez; Couto de PERLIÑOS: de Don Joseph dos Seixas; e Couto de BOELLE da Condesa de Lemos	L: San Miguel de Pedrafita P: San Bartolomeu de Chamoso N: Santa M ^a de Piñeiro S: San Cristovo de Chamoso	24.04.1753
FONTEITA (Santiago) Sin. 10.636-01	40	39	VALDOMIRO: Vasalaxe: 10 Rv/ veciño á Condesa de Lemos. BARRIO: Unha galiña e 1 Rv/ veciño e luctuosa. CHAVIN: luctuosa Na freguesía: Servizo ordinario e extraordinario: 54 Rv por compartimento entre os veciños estado llano	Compoñíase de tres coutos: BARRIO de D. Joseph Páramo; CHAVÍN de D. Pedro Luis de Ulloa, señor da casa de Noceda e veciño nela; e VALDOMIRO da Condesa de Lemos	L: San Martiño de Folgosa P: San Xulián de Campelo N: Santa M ^a Madalena de Goi S: Santa M ^a de Franqueán	16.04.1753

PEDRAFITA (S.Miguel) Sin. 10.310-10	18	16	LAMAS: Luctuosa FONDO DE VILA: Vasalaxe: 3 Rv e un día de traballo ou 2 Rv/veciño. Vasalaxe CIMADEVILA: 2,5 Rv e traballo persoal con bois e carro un día ao ano ou 6 Rv	Compoñíase de tres coutos: LAMAS de D. Alonso Mendoza; FONDO DE VILA de D. Alejandro Páramo Neira; e CIMA DE VILA de D. Joseph María Seijas	L: San Fiz de Bergazo P: San Pedro de Arxemil N: Santiago de Adai S: San Cristovo de Chamoso	25.04.1753
---	----	----	---	--	---	------------

ANEXO III

COUTO DE GOMEÁN

NOME PARROQUIA	Nº VECÍÑOS	Nº CASAS	TRABUCOS	TITULAR DO SEÑORÍO	LINDES CON PARROQUIAS DOUTRAS XURISDICIÓN	DATA DA REUNIÓN EN SERÍN
GOMEÁN (Santiago)	36	35	Luctuosa Vasalaxe: estímase unha utilidade de 220 Rv (1 galiña e 2 ferrados/veciño / ano)	Obispo de Lugo	L: San Pedro de Vilavello P: San Xoán do Corgo N: San Bernabé de Castrillón S: Santa Mª de Marei	09.01.1753

BIBLIOGRAFÍA:

ABUIN ARIAS, J.: «Historia de Corgo». Servizo de Publicacións da Deputación Provincial de Lugo.

BIBLIOTECAVIRTUALMIGUELDE CERVANTES:
«Colección de los decretos y órdenes que han expedido las Cortes Generales y Extraordinarias desde el 24 de septiembre de 1811 hasta el 24 de mayo de 1812. Tomo II».

CEBREIROS ÁLVAREZ, E.: “Conflictos entre municipios gallegos durante el trienio liberal: lucha por la capitalidad”. Revista de Dret Català [Societat Catalana de Estudis Jurídics]. Vol.14 (2015), P.149-181.

FARIÑA JAMARDO, J.: «Os concellos galegos. Parte xeral».

FARIÑA JAMARDO, J.: «Os concellos galegos. Parte especial».

GARCÍA ROJAS, J. A.: “La administración local en el constitucionalismo español”. Anales de la Facultad de Derecho, 19 de diciembre de 2002.

GARCÍA-GABILÁN SANGIL, M. A.: “O deslinde municipal entre os Concellos do Corgo e Láncara”. A Corga nº 8, ano 2021. Revista anual do Centro de Estudos do Corgo.

LA VOZ DE GALICIA (Diversos autores): “A grande historia de Galicia”.

MANCOMUNIDAD DE DESARROLLO DEL CONDADO DE HUELVA: “Bicentenario de las Reales Cédulas de Fernando VII, 1814-2014”.

MUÑOZ MUÑOZ, Mª D.: “Recopilación legislativa sobre las Diputaciones Provinciales”. Boletín de Estudios Giennenses. Enero-junio 2013, nº 207.

POLO MARTÍN, R.: “Los municipios y el territorio en la obra gaditana”. AHDE, tomo LXXXI, 2011.

REAL ACADEMIA DA HISTORIA: «España dividida en provincias e intendencias en 1798», prólogo de Miguel Artola.

REY MODIA, J. e PÁRAMO IGLESIAS, Mª B.: “Análise das terras do Corgo a mediados do XVIII a partir das respostas xerais do Catastro de Ensenada”. Revista A Corga nº 4, ano 2013. Revista anual do Centro de Estudos do Corgo.

SAAVEDRA FERNÁNDEZ, P.: «Economía, Política y Sociedad en Galicia: La provincia de Mondoñedo 1480-1830». Servicio Central de Publicacións da Consellería da Presidencia da Xunta de Galicia.

SAAVEDRA FERNÁNDEZ, P.: “Demarcación, topónimos, papeis, memoria. Sobre a división e control do territorio na Galicia Moderna”. Discurso lido o 14 de setembro de 2013 na Real Academia Galega.

SOBRADO CORREA, H.: “Transformaciones agrarias, estrategias y crecimiento demográfico en las tierras lucenses 1750-1860”. Obradoiro de Historia Moderna, nº 5, 1998.

VALIÑA SAMPEDRO, E.: «Catálogo de los archivos parroquiales de la diócesis de Lugo». Servizo de publicacións da Deputación Provincial de Lugo.

ARQUIVOS

Arquivo Deputación Provincial de Lugo

Archivo General de Simancas

Arquivo Histórico Provincial de Lugo

Arquivo Municipal do Corgo

Arquivo Municipal de Becerreá

ABREVIATURAS.

ADPLU. Arquivo Deputación Provincial de Lugo

AGS: Archivo General de Simancas

AHPLU: Arquivo Histórico Provincial de Lugo

AHMB: Arquivo Municipal de Becerreá

AMC: Arquivo Municipal do Corgo

BOPLU: Boletín Oficial da Provincia de Lugo

BPLU: Biblioteca Pública de Lugo

L: levante (Leste)

Mrs: marabedís

N: Norte

P: poniente (Oeste)

Rs: reais

Rv: real de vellón

S: Sur

